

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»

До захисту

Завідувач кафедри права, національної

безпеки та європейської інтеграції

д.ю.н., проф. Величко Л.Ю.

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

281 Публічне управління та адміністрування

28 Публічне управління та адміністрування

Виконавець

здобувач 2 курсу, групи ППГЗ-2-23

Р.А. Кулагін

Керівник

д.ю.н., професор

Л.Ю. Величко

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ПРІОРИТЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	8
1.1 Сутність, різновиди, головні умови і новітній контекст формування пріоритетів	8
1.2 Еволюція формування нормативно-правового забезпечення державної політики у сфері національної безпеки України.....	14
1.3 Зарубіжний досвід реалізації пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки.....	21
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	29
2.1 Аналіз заявлених пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки України до повномасштабного вторгнення.....	29
2.2 Новітні геополітичні, демографічні і технологічні контексти для уточнення пріоритетів національної безпеки України.....	36
2.3 Головні проблеми реалізації пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки в повоєнній Україні	49
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	54
3.1 Стратегічні напрями розвитку державної політики забезпечення національної безпеки України	54
3.2 Перспективи впровадження інноваційних підходів до забезпечення національної безпеки України для реалізації визначених напрямів розвитку ...	59
ВИСНОВКИ.....	64
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	69

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах сучасних викликів і загроз національній безпеці України, зумовлених триваючою агресією з боку Російської Федерації, окупацією частини території України, гібридними загрозами та інформаційними операціями, питання забезпечення національної безпеки набувають особливої актуальності. Ефективна реалізація пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки є запорукою збереження суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України, забезпечення прав і свобод громадян, сталого розвитку суспільства та держави.

Незважаючи на значні зусилля держави щодо зміцнення національної безпеки, існує низка проблем, які потребують вирішення: недостатня ефективність координації та взаємодії між різними суб'єктами забезпечення національної безпеки, недосконалість нормативно-правової бази, брак ресурсного забезпечення, необхідність адаптації до нових викликів і загроз. Це обумовлює необхідність комплексного дослідження пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки України, виявлення проблемних аспектів та розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення ефективності їх реалізації.

Стан наукової розробки проблеми. В українській науковій думці проблематика пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки досліджується в роботах В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, В. Ю. Богдановича, А. І. Семенченка та ін., які акцентують увагу на необхідності розробки комплексної стратегії національної безпеки з урахуванням нових викликів і загроз, вдосконалення механізмів координації та взаємодії між суб'єктами забезпечення національної безпеки, впровадження інноваційних підходів до прийняття управлінських рішень у цій сфері.

У дослідженнях британського аналітичного центру RUSI (Royal United Services Institute) наголошується на важливості розвитку партнерства між

державою та приватним сектором у сфері забезпечення національної безпеки, посилення спроможностей України протидіяти гібридним загрозам, зокрема в інформаційній сфері. Експерти ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) відзначають необхідність забезпечення прозорості та підзвітності в процесі реалізації пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки, впровадження принципів належного врядування та верховенства права.

У документах ЄС, зокрема в Глобальній стратегії ЄС, наголошується на важливості зміцнення стійкості України перед зовнішніми загрозами, підтримки реформ у сфері безпеки та оборони, розвитку співробітництва між Україною та ЄС у протидії гібридним загрозам. Водночас, незважаючи на значну увагу до проблематики забезпечення національної безпеки України з боку вітчизняних та зарубіжних дослідників, низка аспектів потребує подальшого наукового осмислення та обґрунтування, зокрема питання адаптації пріоритетів державної політики до нових викликів і загроз, удосконалення механізмів їх реалізації, впровадження інноваційних підходів до забезпечення національної безпеки України.

Мета роботи – обґрунтувати теоретичні положення та розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки України в умовах геополітичних викликів та повоєнної відбудови. Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання*:

- дослідити сутність, різновиди та умови формування пріоритетів державної політики національної безпеки в сучасних умовах;
- проаналізувати еволюцію нормативно-правового забезпечення державної політики у сфері національної безпеки України;
- вивчити зарубіжний досвід реалізації пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки;
- оцінити ефективність заявлених пріоритетів державної політики національної безпеки України до повномасштабного вторгнення;
- визначити новітні геополітичні, демографічні і технологічні фактори впливу на пріоритети національної безпеки;

- виявити ключові проблеми реалізації пріоритетів безпекової політики в умовах повоєнної відбудови;
- обґрунтувати стратегічні напрями розвитку державної політики забезпечення національної безпеки;
- розробити інноваційні підходи до реалізації визначених напрямів розвитку.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері формування та реалізації державної політики забезпечення національної безпеки України.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні механізми визначення й реалізації пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки України.

Використані методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів: системний аналіз для дослідження сутності пріоритетів безпекової політики (підрозділ 1.1); історико-правовий метод при аналізі еволюції нормативної бази (підрозділ 1.2); компаративний аналіз при вивченні зарубіжного досвіду (підрозділ 1.3); інституційний аналіз при оцінці ефективності попередніх пріоритетів (підрозділ 2.1); метод PEST-аналізу при дослідженні нових контекстів (підрозділ 2.2); проблемно-орієнтований підхід при виявленні викликів повоєнного періоду (підрозділ 2.3); стратегічне планування при розробці напрямів розвитку (підрозділ 3.1); форсайт-методологія при формуванні інноваційних підходів (підрозділ 3.2). Методологія дослідження поєднує класичні підходи теорії публічного управління із сучасними методами стратегічного аналізу та прогнозування.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що результати дослідження:

- у науково-дослідній сфері – можуть бути використані для подальшого наукового дослідження в означеній сфері;
- у правозастосовній діяльності – матимуть прикладне значення для вдосконалення реалізації пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки України на різних рівнях:

– *на загальнодержавному рівні:* для Ради національної безпеки і оборони України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України – в частині вдосконалення нормативно-правового забезпечення реалізації пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки, оптимізації механізмів координації та взаємодії між суб'єктами забезпечення національної безпеки, впровадження інноваційних підходів до стратегічного планування та прийняття управлінських рішень;

– *на відомчому рівні:* для Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України – в частині підвищення ефективності виконання завдань із забезпечення національної безпеки, удосконалення форм і методів протидії актуальним викликам і загрозам, розвитку спроможностей сил безпеки та оборони;

– *на регіональному та місцевому рівнях:* для місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування – в частині налагодження ефективної взаємодії з територіальними підрозділами суб'єктів забезпечення національної безпеки, реалізації заходів із забезпечення безпеки на місцевому рівні, формування безпекового середовища в регіонах України.

Окремі положення та висновки дослідження можуть бути використані:

– *в освітньому процесі* при викладанні навчальних дисциплін з питань національної безпеки, державного управління та публічної політики, а також для підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, працівників сектору безпеки та оборони.

Інформаційну базу дослідження становитимуть: Конституція України, закони України «Про національну безпеку України», «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», «Про оборону України» та інші нормативно-правові акти у сфері забезпечення національної безпеки; укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, що стосуються питань реалізації державної політики у сфері

національної безпеки; стратегічні та концептуальні документи (Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, Стратегія кібербезпеки України та ін.); аналітичні доповіді та звіти міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, НАТО), державних органів та неурядових аналітичних центрів щодо стану забезпечення національної безпеки України; статистичні дані щодо показників стану національної безпеки; монографії, наукові статті, матеріали науково-практичних конференцій і семінарів вітчизняних та зарубіжних авторів за тематикою дослідження.

Апробація результатів роботи. Магістерська кваліфікаційна робота самостійно виконана шляхом наукового дослідження та узагальнення. Усі результати отримані за допомогою самостійного опрацювання та аналізу і синтезу наданих даних.

Отримані в результаті проведеної роботи теоретичні висновки і практичні результати обговорювалися на засіданні кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна та можуть бути використані в науково-дослідній роботі кафедри за темою: «Організаційно-правовий механізм модернізації публічного управління відповідно до стандартів «Good Governance».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ПРІОРИТЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1 Сутність, різновиди, головні умови і новітній контекст формування пріоритетів

Забезпечення національної безпеки є однією з ключових функцій держави, яка спрямована на захист національних інтересів, цінностей та цілей розвитку суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Як зазначає В. П. Горбулін, національна безпека – це «захист життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства та держави, що забезпечує сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам» [8, с. 27].

У Законі України «Про національну безпеку України» національна безпека визначається як «захист державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [29]. Таким чином, забезпечення національної безпеки передбачає не лише реагування на існуючі загрози, а й запобіжні дії держави щодо їх запобігання та мінімізації.

Державна політика забезпечення національної безпеки є сукупністю цілей, принципів, пріоритетів, завдань, заходів та ресурсів, які визначаються та реалізуються органами державної влади з метою захисту національних інтересів та цінностей від внутрішніх та зовнішніх загроз [12, с. 122]. Вона охоплює широкий спектр сфер життя – політичну, економічну, соціальну, військову, екологічну, інформаційну, кібернетичну тощо.

Пріоритети державної політики забезпечення національної безпеки –

найважливіші напрями, цілі та завдання, на досягнення яких спрямовані основні зусилля та ресурси держави у сфері національної безпеки. Як зазначає А.І. Семенченко, «пріоритети національної безпеки – це напрями забезпечення національної безпеки, в яких зосереджені ключові проблеми та протиріччя, що потребують першочергового вирішення» [45, с. 109].

Формування пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки відбувається під впливом низки внутрішніх та зовнішніх факторів, серед яких можна виділити:

1. Національні інтереси та цінності, що визначають основні орієнтири розвитку суспільства та держави та потребують захисту від загроз.
2. Сучасні виклики та загрози національній безпеці, що зумовлюють необхідність концентрації уваги та ресурсів держави на певних напрямках діяльності.
3. Можливості держави щодо протидії загрозам та реалізації національних інтересів, що визначають можливості та обмеження у формуванні та реалізації пріоритетів.
4. Міжнародне середовище безпеки, що впливає на характер та інтенсивність загроз, а також на можливості міжнародного співробітництва у сфері безпеки.
5. Внутрішньополітична ситуація у державі, що визначає рівень суспільної підтримки та легітимності державної політики у сфері безпеки [19, с. 85].

Види пріоритетів державної політики щодо забезпечення національної безпеки можна класифікувати за різними критеріями:

1. За напрямками забезпечення національної безпеки: політичні, економічні, соціальні, військові, екологічні, інформаційні, кібернетичні тощо.
2. За рівнем загроз: стратегічні (довгострокові), оперативні (середньострокові), тактичні (короткострокові).
3. За масштабом: світові, регіональні, національні, локальні.
4. За характером: превентивні (спрямовані на запобігання загрозам),

реактивні (спрямовані на реагування на існуючі загрози), проактивні (спрямовані на формування середовища безпеки) [42, с. 93].

Основними умовами ефективного формування та реалізації пріоритетів державної політики щодо забезпечення національної безпеки є:

1. Наявність чіткої та цілісної системи стратегічних документів у сфері національної безпеки (стратегій, концепцій, доктрин, програм тощо), що визначають цілі, завдання та шляхи їх досягнення.
2. Ефективна координація та взаємодія різних суб'єктів забезпечення національної безпеки (органи державної влади, правоохоронні органи, неурядові організації, бізнес, громадянське суспільство тощо).
3. Достатнє ресурсне забезпечення (фінансове, матеріально-технічне, кадрове, інформаційне тощо) для реалізації пріоритетів національної безпеки.
4. Наявність ефективних механізмів демократичного цивільного контролю над сектором безпеки та оборони.
5. Розвинене стратегічне мислення та культура безпеки у суспільстві та державі [48, с. 145].

З 2022 року формування пріоритетів національної безпеки України та ЄС відбувається за умов загострення геополітичної конкуренції, зростання гібридних загроз, посилення впливу дезінформації та пропаганди, економічної та енергетичної нестабільності, а також наслідків пандемії COVID-19.

У політичному вимірі ключовим чинником стала повномасштабна збройна агресія Росії проти України, що призвела до найбільшої безпекової кризи в Європі з часів Другої світової війни. Це вимагає консолідації зусиль України та її міжнародних партнерів щодо стримування подальшої ескалації конфлікту, посилення санкційного тиску на Росію, надання Україні необхідної військової, фінансової та гуманітарної допомоги. У той же час агресія Росії висунула на перший план питання зміцнення обороноздатності та стійкості держав-членів ЄС та НАТО, що відбилося у прийнятті Стратегічного компасу ЄС та нової Стратегічної концепції НАТО.

У геополітичному вимірі спостерігається загострення протистояння

демократичних та авторитарних держав, зростання впливу Китаю, посилення регіональних конфліктів та нестабільності. Це вимагає від України та ЄС розробки гнучких та адаптивних стратегій взаємодії з ключовими гравцями, зміцнення трансатлантичної єдності та солідарності, розвитку партнерських відносин з іншими демократичними державами.

У фінансовому вимірі ключовими викликами є економічна нестабільність, зростання інфляції та державного боргу, волатильність на фінансових ринках, необхідність мобілізації значних ресурсів для відновлення України та підтримки її економіки в умовах війни. Це вимагає від України та ЄС проведення збалансованої макроекономічної політики, забезпечення фінансової стабільності, ефективного використання міжнародної допомоги та залучення інвестицій.

У технологічному вимірі відбувається прискорення цифрової трансформації, розвиток штучного інтелекту, квантових технологій та автономних систем, що створює нові можливості для забезпечення національної безпеки, але водночас збільшує ризики кібератак, втручання у критичну інфраструктуру та порушення конфіденційності даних. Це вимагає від України та ЄС розвитку власних технологічних можливостей, посилення кіберзахисту, регулювання використання нових технологій та протидії їх зловживанню.

Отже, як бачимо, новий контекст формування пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки України визначається низкою викликів та загроз, з якими зіткнулася наша держава останніми роками. Серед них:

1. Збройна агресія Російської Федерації проти України, окупація Криму та частини Донбасу, що призвело до порушення територіальної цілісності та суверенітету України, загибелі тисяч людей, масштабних руйнувань та економічних втрат.

2. Гібридні загрози з боку Росії, які включають інформаційно-психологічні операції, кібератаки, втручання у виборчі процеси, підтримку сепаратистських рухів і т.д. буд.

3. Внутрішні виклики, пов'язані з необхідністю проведення системних реформ у політичній, економічній, соціальній, силовій та інших сферах, подолання корупції, зміцнення державних інституцій та верховенства права.

4. Глобальні виклики, такі як зміна клімату, пандемія COVID-19, міжнародний тероризм, нелегальна міграція, що впливають на безпекову ситуацію в Україні та світі [15, с. 17].

Таким чином, формування пріоритетів національної безпеки України та ЄС у сучасних умовах потребує врахування комплексу взаємопов'язаних факторів у політичній, геополітичній, фінансовій та технологічній сферах, що передбачає розробку гнучких та адаптивних стратегій, мобілізацію необхідних ресурсів, посилення міжнародного співробітництва та координацію зусиль для ефективного протидії спільним викликів та погроз.

За таких умов пріоритети державної політики забезпечення національної безпеки України спрямовані на:

1. Відновлення територіальної цілісності та суверенітету України, деокупація Криму та Донбасу, реінтеграція тимчасово окупованих територій.

2. Зміцнення обороноздатності держави, розвиток можливостей Збройних сил України та інших компонентів сектору безпеки та оборони.

3. Протидія гібридним загрозам, зокрема в інформаційній та кіберсфері, захист критичної інфраструктури.

4. Євроатлантична інтеграція, поглиблення співпраці з НАТО та ЄС у сфері безпеки та оборони.

5. Проведення системних реформ та модернізація країни, боротьба з корупцією, зміцнення демократичних інститутів та верховенства права.

6. Забезпечення економічної, енергетичної, екологічної та соціальної безпеки держави [47, с. 22] (таблиці 1.1. та 1.2.).

Таблиця 1.1 – Класифікація пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки

Критерій	Різновиди пріоритетів
За сферами забезпечення національної безпеки	Політичні, економічні, соціальні, воєнні, екологічні, інформаційні, кібернетичні
За рівнем загроз	Стратегічні, операційні, тактичні
За масштабом	Глобальні, регіональні, національні, локальні
За характером	Превентивні, реактивні, проактивні

Таблиця 1.2 – Головні умови ефективного формування та реалізації пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки

Умова	Зміст
Система стратегічних документів	Стратегії, концепції, доктрини, програми, які визначають цілі, завдання та шляхи їх досягнення
Координація та взаємодія суб'єктів	Органи державної влади, силові структури, неурядові організації, бізнес, громадянське суспільство
Ресурсне забезпечення	Фінансове, матеріально-технічне, кадрове, інформаційне забезпечення реалізації пріоритетів
Демократичний цивільний контроль	Механізми контролю над сектором безпеки та оборони з боку суспільства та держави
Стратегічне мислення та культура безпеки	Розвиток стратегічного мислення та культури безпеки в суспільстві та державі

Тому формування та реалізація пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах потребує комплексного та системного підходу, що враховує широкий спектр внутрішніх та зовнішніх факторів, що базується на чіткій системі стратегічних документів, ефективної координації та взаємодії суб'єктів, достатньому ресурсному забезпеченні та розвиненому стратегічному мисленні.

Тільки за таких умов Україна зможе ефективно протидіяти існуючим викликам та загрозам, захищати свої національні інтереси та забезпечувати сталий розвиток держави та суспільства.

1.2 Еволюція формування нормативно-правового забезпечення державної політики у сфері національної безпеки України

Формування та розвиток нормативно-правової бази державної політики у сфері національної безпеки України є складним та тривалим процесом, що відображає еволюцію підходів до розуміння сутності та змісту національної безпеки, зміну пріоритетів та механізмів її забезпечення у відповідь на динамічні виклики зовнішнього та внутрішнього середовища. Формування цілісної та ефективної системи законодавства у цій сфері є необхідною умовою реалізації життєво важливих національних інтересів, захисту суверенітету та територіальної цілісності держави, захисту прав та свобод громадян.

Аналіз еволюції нормативно-правової бази державної політики у сфері національної безпеки України дозволяє виділити кілька основних етапів, що характеризуються специфічними рисами та особливостями.

Перший етап (1991-1996 рр.) пов'язаний із становленням незалежної Української держави та формуванням основ її безпекової політики. Ключовими документами цього періоду стали Декларація про державний суверенітет України (1990 р.), Акт про проголошення незалежності України (1991 р.) та Конституція України (1996 р.). У Декларації про державний суверенітет було закріплено положення про те, що Україна «урочисто заявляє про намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї» [10]. Ця теза відображала тодішні настрої політичної еліти та суспільства, орієнтовані на дистанціювання від конфліктів та блокового протистояння. Водночас, стаття 17 Конституції України встановлювала, що «оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки та охорона державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави» [17]. Таким

чином, було закладено правові основи функціонування сектору безпеки та оборони, хоча його структура та завдання ще потребували подальшого уточнення.

У цей період було прийнято основні закони, що регулюють окремі аспекти національної безпеки, – «Про оборону України» (1991), «Про Збройні Сили України» (1991), «Про Раду національної безпеки та оборони України» (1998), «Про Службу безпеки України» (1992) та ін. Вони визначали правовий статус, функції та повноваження ключових інститутів у сфері національної безпеки. Зокрема, Закон «Про Раду національної безпеки та оборони України» вперше закріпив поняття національної безпеки як «захисту життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства та держави, що забезпечує стійкий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, попередження та нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам» [30]. Другий етап (1997–2004 рр.) ознаменувався поступовим переходом від декларативних до більш конкретних та цілеспрямованих кроків у сфері безпекової політики. У 1997 році було затверджено першу Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України, в якій було визначено принципи, пріоритетні національні інтереси, основні загрози національній безпеці (зовнішньополітична, внутрішньополітична, економічна, соціальна, екологічна, науково-технічна, інформаційна), а також основні напрями державної політики з національної безпеки України. Зокрема, у військовій сфері передбачалося створення ефективних механізмів та структур для забезпечення надійної військової безпеки; у зовнішньополітичній сфері передбачалося проведення активної міжнародної політики з метою створення сприятливих умов для поступального економічного та соціального розвитку країни, зміцнення її зовнішньоекономічних позицій; в економічній сфері передбачалося забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки [28].

Концепція стала основою для розробки конкретних програм та планів у сфері національної безпеки. У 2000 році Указом Президента України було

введено в дію Стратегію національної безпеки України, яка визначила основні напрямки державної політики з питань національної безпеки: зовнішня політика, державна безпека, військова та прикордонна безпека, внутрішня політика, економічна, соціально-гуманітарна, науково-технічна, екологічна та інформаційна безпека [37]. Важливо відзначити, що Стратегія вже містила положення про євроатлантичну інтеграцію як один із пріоритетів зовнішньої політики України. Це відображало поступову переорієнтацію політичного курсу держави на зближення з ЄС та НАТО. Цей етап також характеризувався посиленням правового регулювання демократичного цивільного контролю за військовою організацією та правоохоронними органами держави. Було ухвалено закони «Про демократичний цивільний контроль над військовою організацією та правоохоронними органами держави» (2003), «Про основи національної безпеки України» (2003), які визначили принципи організації та здійснення цивільного контролю, уточнили основні поняття та принципи забезпечення національної безпеки. Третій етап (2005-2013) ознаменувався посиленням курсу на євроатлантичну інтеграцію та спробами реформування сектору безпеки відповідно до стандартів НАТО. У 2005 році було розпочато Інтенсифікований діалог з НАТО з питань отримання членства та проведення відповідних реформ. Указом Президента України затверджено Стратегію міжнародної миротворчої діяльності України, яка передбачала активну участь українських військовослужбовців у миротворчих та охоронних операціях під егідою ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ. Розширення миротворчої діяльності розглядалося як важливий інструмент зміцнення міжнародних позицій України та набуття досвіду взаємодії із збройними силами держав-членів НАТО.

У 2007 році було оновлено Стратегію національної безпеки України, в якій було визначено такі ключові виклики: загрози зазіхання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав; спроби втручання у внутрішні справи України із боку інших держав; військово-політична нестабільність, регіональні та локальні війни у різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України [36; 37]. Водночас

у документі наголошувалося, що Україна готова до конструктивного партнерства з усіма зацікавленими країнами на засадах взаємної поваги, рівноправності та взаємної вигоди. У 2010-2013 роках на тлі зміни політичного керівництва держави спостерігалися суперечливі тенденції у сфері безпекової політики. З одного боку, Закон «Про основи внутрішньої та зовнішньої політики» (2010) закріпив положення про позаблоковий статус України, що «означає неучасть України у військово-політичних спілках, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки» [27]. З іншого боку, тривала інтенсивна співпраця з НАТО у рамках Щорічних національних програм та Комісії Україна-НАТО. Ключовими документами цього періоду стали нові редакції Стратегії національної безпеки України (2012), Військова доктрина України (2012) та прийняття першого в історії України Стратегічного оборонного бюлетеня (2012). Зокрема, Військова доктрина серед основних завдань військової політики України визначила реформування Збройних Сил з метою досягнення оперативно-технічної сумісності із збройними силами держав-членів НАТО [32]. Четвертий етап (з 2014 р.) став переломним та драматичним в історії незалежної України. Він ознаменувався початком російської збройної агресії проти України, анексією Криму та окупацією частин Донецької та Луганської областей. Ці події кардинально змінили обстановку безпеки навколо України, поставили під загрозу її суверенітет та територіальну цілісність, вимагали радикального перегляду принципів національної безпеки та оборони.

Першою реакцією на російську агресію стало визнання недійсним та скасування Закону «Про основи внутрішньої та зовнішньої політики» щодо закріплення позаблокового статусу України. У грудні 2014 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від позаблокової політики», яким було внесено зміни до законів «Про основи національної безпеки України» та «Про основи внутрішньої та зовнішньої політики» та встановлено положення про визначення поглиблення співробітництва з НАТО з метою досягнення критеріїв, необхідних для членства

в цій організації, як одного з пріоритетів національних інтересів України [25]. У 2015 році було прийнято нову Стратегію національної безпеки України, в якій було визначено сучасні виклики та загрози національній безпеці (агресивні дії Росії, спрямовані на виснаження української економіки та підлив суспільно-політичної стабільності, наміри Росії встановити контроль над Україною, неефективність системи забезпечення національної безпеки та оборони України тощо), а також пріоритети державної політики (відновлення територіальної цілісності України, створення ефективного сектору безпеки та оборони, подолання економічної кризи, забезпечення європейської та євроатлантичної інтеграції) [35]. На основі Стратегії було розроблено нову редакцію Військової доктрини України (2015 р.), в якій Росія чітко окреслена як військовий противник України та позначені сценарії можливого застосування військової сили проти України.

Значним кроком на шляху зміцнення безпеки України стало конституційне закріплення стратегічного курсу на набуття повноправного членства в ЄС та НАТО. У 2018 році парламент ухвалив Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на повноправне членство України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору)», який включив відповідні положення до Основного закону [26]. Це рішення підтвердило незворотність обраного Україною курсу, її орієнтацію на демократичні цінності та високі стандарти безпеки.

Протягом 2014-2021 років було прийнято низку важливих законів та стратегічних документів у сфері безпеки та оборони: закони «Про національну безпеку України» (2018), «Про оборонні закупівлі» (2021), «Про розвідку» (2020), Стратегія військової безпеки України (2021), Стратегія кібербезпеки України (2021), Стратегічний оборонний бюлетень України (2021) та інші. Вони були спрямовані на комплексне реформування сектору безпеки та оборони, його подальшу інтеграцію до євроатлантичної системи безпеки, модернізацію Збройних Сил та оборонно-промислового комплексу відповідно до стандартів НАТО. Зокрема, у Стратегії військової безпеки України зазначено, що збройна

агресія Російської Федерації проти України призвела до незаконної окупації значної частини суверенної території України: Автономної Республіки Крим та Севастополя, окремих районів Донецької та Луганської областей. Протидія російській агресії визначено як головну, визначальну військову загрозу в довгостроковій перспективі [33]. При цьому пріоритетами військової політики України є: досягнення критеріїв, необхідних для членства в НАТО, побудова Сил оборони відповідно до принципів і стандартів НАТО, підвищення ефективності системи управління Збройними Силами, розвиток систем озброєння та військової техніки з урахуванням досвіду та практики держав-членів НАТО . 2022 року після початку повномасштабної агресії з боку Російської Федерації відбулося чергове оновлення законодавства України у сфері безпеки.

Зокрема, затверджено нові редакції Стратегії військової безпеки України та Стратегічного оборонного бюлетеня. У них зазначено, що головною метою реалізації військової політики України є відображення та стримування російської збройної агресії проти України, відновлення суверенітету та територіальної цілісності Української держави у межах міжнародно визнаного державного кордону України. Також наголошено на важливості захисту суверенітету та територіальної цілісності України, всебічної підтримки руху опору та забезпечення готовності військ (сил) до виконання поставлених завдань, їх постійного вдосконалення та розвитку, інтеграції з НАТО [34].

Ключовими пріоритетами у сфері безпеки та оборони є:

- розвиток обороноздатності Збройних Сил та інших військових формувань, сформованих відповідно до законодавства України, збільшення кількості озброєння та військової техніки з урахуванням досвіду ведення війни з Російською Федерацією, технічна модернізація сектору безпеки та оборони, перехід на стандарти НАТО, розвиток національної системи кібербезпеки, підвищення рівня захищеності військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Таким чином, аналіз еволюції нормативно-правового забезпечення державної політики у сфері національної безпеки України свідчить про складний та суперечливий шлях її становлення та розвитку.

За роки незалежності створено розгалужену систему законодавства у сфері безпеки та оборони, яка загалом відповідає сучасним викликам та загрозам. Водночас існує необхідність подальшої гармонізації законодавства про безпеку, усунення колізій та прогалин, забезпечення його відповідності стандартам НАТО та ЄС.

Ключовими тенденціями еволюції нормативно-правової бази національної безпеки України є:

- поступовий перехід від декларативних до більш конкретних та прикладних положень; деталізація та уточнення основних понять та принципів забезпечення національної безпеки; визначення та коригування національних інтересів та пріоритетів з урахуванням мінливого середовища безпеки; розширення кола суб'єктів забезпечення національної безпеки, встановлення механізмів їхньої координації та взаємодії; зближення з євроатлантичними структурами безпеки на основі спільних цінностей та інтересів.

Основними викликами на шляху подальшого вдосконалення нормативно-правового забезпечення державної політики у сфері національної безпеки України залишаються:

- необхідність адаптації до умов збройної агресії, що триває, з боку Російської Федерації та окупації частини території України; необхідність зміцнення обороноздатності та прискорення оборонної реформи відповідно до стандартів НАТО; важливість налагодження ефективної взаємодії та координації дій усіх компонентів сектору безпеки та оборони; актуальність інтеграції до системи колективної безпеки на євроатлантичному просторі.

Відповідь на ці виклики потребує подальшої модернізації законодавства про безпеку, його гармонізації з правовими актами ЄС та НАТО, а також забезпечення необхідних ресурсів та політичної волі для практичної реалізації заявлених реформ.

1.3 Зарубіжний досвід реалізації пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки

Забезпечення національної безпеки є одним із ключових пріоритетів державної політики будь-якої держави, особливо в умовах збройних конфліктів, гібридних загроз та глобальної нестабільності. Для України, яка перебуває у стані відкритої збройної агресії з боку Російської Федерації, вивчення та адаптація кращого закордонного досвіду у сфері забезпечення національної безпеки має особливу актуальність. Аналіз практики країн, що зіткнулися з аналогічними викликами, дозволяє виявити ефективні підходи та механізми захисту національних інтересів, протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам, зміцнення обороноздатності та стабільності держави.

Одним із показових прикладів успішної трансформації системи національної безпеки в умовах збройного конфлікту є досвід Ізраїлю. Ця країна практично з моменту свого заснування у 1948 році перебувала у стані перманентного протистояння із сусідніми арабськими державами та угрупованнями. Незважаючи на обмежені ресурси та території, Ізраїлю вдалося створити одну з найефективніших та інноваційних систем забезпечення національної безпеки у світі.

Ключовими елементами ізраїльської моделі є:

1. Розвинений сектор безпеки та оборони, що включає не тільки збройні сили (ЦАХАЛ), а й спецслужби (Моссад, ШАБАК), розвідувальні структури, підрозділи територіальної оборони, служби з надзвичайних ситуацій тощо. буд. Висока боєздатність, технологічна оснащеність та оперативна готовність усіх силових структур забезпечується потужним оборонним бюджетом (близько 5,6% ВВП у 2021 році), ефективною системою мобілізації, постійними навчаннями та тренуваннями особового складу [69].

2. Тісна взаємодія армії та спецслужб з іншими державними органами, місцевими органами влади, приватним сектором та громадянським

суспільством. Це дозволяє комплексно підходити до виявлення та нейтралізації загроз, швидко мобілізувати ресурси та ефективно здійснювати кризову комунікацію. Наприклад, в Ізраїлі діє розгалужена мережа волонтерських організацій, які займаються патріотичним вихованням, наданням першої медичної та психологічної допомоги, кібербезпекою.

3. Розвинена система збору та обміну розвідданими, що дозволяє виявляти та запобігати загрозам на ранній стадії. Ізраїльська розвідка (МОССАД) вважається однією з найкращих у світі з технологічного оснащення, рівня проникнення та впливу. Зокрема, у 2010 році кібератака з використанням вірусу Stuxnet вивела з ладу значну частину ядерної інфраструктури Ірану, яку Ізраїль вважає головною загрозою для своєї безпеки [68].

4. Активна боротьба з тероризмом та повстанцями як на власній території, так і в сусідніх землях. Ізраїль вживає суворих превентивних заходів щодо організацій та осіб, підозрюваних у терористичній діяльності, включаючи арешти, ліквідації та знищення інфраструктури. Незважаючи на звинувачення правозахисників у надмірному застосуванні сили, такі дії значно знизили рівень терористичної загрози та захистили мирне населення.

5. Розвиток власного оборонно-промислового комплексу та експорту зброї, що є важливим фактором стратегічної автономії та економічної безпеки Ізраїлю. Країна входить до двадцятки найбільших експортерів зброї у світі, постачаючи передові системи ППО (Iron Dome), безпілотні літальні апарати, засоби зв'язку та розвідки. У 2021 році експорт озброєнь Ізраїлю становив \$11,3 млрд, що на 30% більше, ніж у 2020 [63].

6. Стратегічне партнерство зі США та іншими західними країнами, яке надає Ізраїлю політичну, фінансову та військово-технічну підтримку. США є найбільшим донором Ізраїлю у військовій сфері – у 2020-2021 роках обсяг щорічної допомоги склав \$3,8 млрд, ще \$500 млн було виділено на фінансування спільних оборонних програм [58]. При цьому Ізраїль намагається диверсифікувати свої партнерства, розвиваючи співробітництво з країнами ЄС, Індією та Китаєм.

7. Багаторівневий підхід до стримування та деескалації конфліктів, що поєднує силове стримування (демонстрацію військової переваги, точкові удари) з дипломатичними зусиллями, економічним впливом та гуманітарними ініціативами. Зокрема, укладання мирних угод з Єгиптом (1979) та Йорданією (1994), а також серії Авраамських угод з ОАЕ, Бахрейном, Суданом та Марокко (2020) дозволило Ізраїлю суттєво знизити рівень регіональних загроз та розширити простір для маневру.

Інший цікавий приклад зміцнення національної безпеки за умов збройного конфлікту демонструє Хорватія. Ця балканська держава зіткнулася з сербською агресією та окупацією частини своєї території одразу після проголошення незалежності від Югославії у 1991 році. Незважаючи на суттєву асиметрію військового потенціалу Югославської народної армії та сербських формувань, Хорватія змогла не лише відстояти свій суверенітет, а й повернути окуповані території під час серії наступальних операцій у 1993-1995 роках. Головними чинниками успіху Хорватії стали:

1. Створення майже з нуля боєздатних збройних сил за короткий термін. Спираючись на Республіканську гвардію, ополчення та добровольчі загони, керівництво Хорватії змогло створити ефективні сили оборони, здатні протистояти переважаючим силам супротивника. Чисельність хорватської армії збільшилася із 20 тис. людина 1991 року до 150 тис. людина 1995 року [72]. При цьому особлива увага приділялася навчанню та мотивації особового складу, створенню системи логістики та постачання.

2. Ефективна мобілізація ресурсів на потреби оборони на тлі економічної та гуманітарної кризи. Незважаючи на значні руйнування інфраструктури та промислових об'єктів, наплив біженців та блокаду портів, Хорватії вдалося переорієнтувати економіку на військові потреби та забезпечити функціонування системи цивільної оборони. Витрати держави на оборону у 1991-1995 роках становили в середньому 10-15% ВВП [56]. Важливу роль відіграла також допомога хорватської діаспори, яка надавала фінансову, матеріальну та інформаційну підтримку.

3. Гнучке використання дипломатичних та інформаційних інструментів для отримання міжнародної підтримки та легітимації своєї боротьби. Хорватія активно співпрацювала з ООН, ОБСЄ та Радою Європи, доносячи свою позицію та викриваючи злочини сербської сторони. Зокрема, широкого розголосу набули факти етнічних чисток та масових вбивств мирних жителів у Вуковарі (1991) та Сребрениці (1995). Це дозволило заручитися підтримкою західних держав та посилити тиск на Сербію.

4. Поступовий перехід від оборони до наступальних дій у міру нарощування військового потенціалу та сприятливих зовнішніх обставин. Якщо в 1991-1992 роках хорватські війська вели переважно оборонні бої, то починаючи з 1993 року вони почали проводити низку успішних наступальних операцій зі звільнення окупованих територій (зокрема операції «Масляна», «Блискавка», «Шторм») [55]. Це дозволило суттєво покращити позиції Хорватії на переговорах та прискорити процес мирного врегулювання.

5. Послідовна політика євроатлантичної інтеграції як фактор зміцнення зовнішньої безпеки та розвитку демократичних інституцій. Відразу після закінчення активної фази конфлікту Хорватія взяла курс на вступ до ЄС та НАТО, розглядаючи це як гарантію незворотності змін та гарантію безпеки. У 2000-х роках країна послідовно виконувала критерії членства, проводила реформи безпекового сектору, судової системи, органів державного управління. У 2009 році Хорватія вступила до НАТО, а в 2013 році – до ЄС, що суттєво зміцнило її міжнародні позиції та підвищило стійкість до гібридних загроз.

Ще одним повчальним прикладом трансформації національної безпеки є досвід Колумбії. Понад 50 років ця латиноамериканська країна страждає від затяжного внутрішнього конфлікту між урядовими військами, лівими партизанськими групами (FARC, ELN) та вкрай правими воєнізованими формуваннями. Конфлікт, який забрав життя понад 200 000 чоловік і став причиною переміщення близько 7 мільйонів колумбійців, було вирішено лише у 2016 році завдяки мирній угоді між урядом та FARC [59]. Основними компонентами стратегії національної безпеки Колумбії є:

1. Комплексний підхід до протидії загрозам, що поєднує силові методи (модернізація та зміцнення армії та поліції, проведення контрпартизанських операцій) з несиловими методами (розвиток інфраструктури та соціальних служб у депресивних регіонах, реінтеграція та амністія колишніх комбатантів, діалог з помірною частиною опозиції). Зокрема, у рамках «Плану Колумбія» (2000–2015 рр.) США надали Колумбії понад 13 млрд дол. допомоги на зміцнення сектора безпеки, боротьбу з наркотрафіком та альтернативний розвиток сільських територій [53].

2. Розвиток можливостей розвідки та контррозвідки як основи ефективної протидії асиметричним загрозам. Колумбія значно посилила технічні можливості своїх розвідувальних служб (зокрема, Національного розвідувального управління), налагодила співпрацю із зарубіжними партнерами (насамперед США та Ізраїлем), запровадила сучасні методи обробки та аналізу даних. Це дозволило завдавати точкових ударів по керівництву та інфраструктурі партизанських загонів, зриваючи їхні плани та операції.

3. Залучення громадянського суспільства до процесів миробудування та підвищення стійкості. Колумбійська влада активно співпрацювала з неурядовими організаціями, церквами та лідерами громад, які виступали посередниками у переговорах з опозицією, надавали гуманітарну допомогу постраждалим та сприяли примиренню та реінтеграції на місцевому рівні. Зокрема, важливу роль відіграла Національна комісія з репарацій та примирення, створена у 2005 році [70].

4. Реформування та зміцнення державних інститутів як гарантія довгострокової стабільності та безпеки. У рамках мирного процесу Колумбія здійснила низку важливих реформ у галузі правосуддя (створення Спеціальної юрисдикції у світі), забезпечення політичних прав (допуск колишніх партизанів до участі у виборах), земельних відносин (реституція та перерозподіл земель), подолання нерівності та дискримінації (гарантії етнічних меншин), жінкам) [64].

5. Активне міжнародне співробітництво та дипломатія як фактор легітимації та підтримки мирного процесу. Колумбійське керівництво

заручилося підтримкою ключових зовнішніх гравців (США, ЄС, ООН, ОАД), які виступили гарантами та спостерігачами за виконанням мирних угод. Зокрема, у 2017 році було розгорнуто Місію ООН з перевірки у Колумбії, яка стежить за припиненням вогню, роззброєнням та реінтеграцією колишніх бійців ФАРК [62]. У той же час Колумбія бере активну участь у регіональних механізмах безпеки (Тихоокеанський альянс, УНАСУР).

Узагальнюючи досвід Ізраїлю, Хорватії та Колумбії щодо забезпечення національної безпеки у збройних конфліктах, можна виділити низку спільних рис та уроків, актуальних для України:

- Важливість побудови потужного та ефективного сектору безпеки та оборони, здатного адекватно реагувати на асиметричні виклики та загрози. Це передбачає не лише технічну модернізацію збройних сил, а й нарощування можливостей розвідки та контррозвідки, розвиток територіальної оборони та сил цивільної оборони.

- Необхідність мобілізації та консолідації суспільства навколо цілей захисту суверенітету та територіальної цілісності держави, протидії агресії. Ключову роль у цьому відіграють національна ідея, патріотичне виховання, стратегічні комунікації та взаємодія влади та громадянського суспільства.

- Можливість поєднання силових та несилових методів вирішення конфліктів, знаходження балансу між обороною та наступом, стримуванням та деескалацією. При цьому готовність до переговорів та компромісів не повинна заперечувати принципи «червоні лінії» щодо власного суверенітету та забезпечення справедливості.

- Важливість міжнародної підтримки та солідарності як фактора стримування агресора, підвищення стійкості та сприяння процесу мирного врегулювання. При цьому важливо зберігати суб'єктність і просувати власне бачення постконфліктного врегулювання, засноване на національних інтересах.

- Необхідність системних реформ державних інститутів та суспільних відносин для усунення корінних причин конфлікту та забезпечення сталого світу. Зміцнення верховенства закону, подолання корупції, забезпечення прав

людини та інклюзивного розвитку є необхідними передумовами для стабільності та безпеки.

Таблиця 1.3 підсумовує основні проблеми, з якими зіткнулися Ізраїль, Хорватія та Колумбія у збройних конфліктах, а також їхній корисний досвід та потенційні уроки, які Україна може отримати з них. Незважаючи на відмінності у характері та контексті конфліктів, можна простежити деякі спільні риси, такі як необхідність асиметричної відповіді на загрози, важливість суспільної єдності та міжнародної підтримки, необхідність комплексного підходу та увага до постконфліктного періоду. Облік цих аспектів може допомогти Україні зміцнити власну стійкість та безпеку.

Таблиця 1.3 – Узагальнення викликів і корисного досвіду для України на основі аналізу Ізраїлю, Хорватії та Колумбії

Країна	Ключові виклики	Корисний досвід для України	Потенційні уроки
Ізраїль	- Постійні терористичні загрози - Ворожість сусідніх держав - Обмеженість ресурсів	- Розвинутий сектор безпеки та оборони - Передові технології розвідки - Стратегічне партнерство зі США	- Необхідність розвитку ОПК та інновацій - Важливість асиметричної відповіді на загрози - Значення міжнародної підтримки
Хорватія	- Агресія з боку більш потужного противника - Окупація частини території - Економічна та гуманітарна криза	- Швидка розбудова боєздатної армії - Мобілізація ресурсів та волі до спротиву - Міжнародна легітимація своєї боротьби	- Потреба у асиметричних підходах до оборони - Значення єдності та моралі суспільства - Важливість роботи з міжнародною спільнотою
Колумбія	- Затяжний внутрішній конфлікт - Наявність потужних недержавних збройних груп - Проблема безпеки на деокупованих територіях	- Комплексний підхід (безпека + розвиток) - Залучення громадянського суспільства - Увага до постконфліктного врегулювання	- Необхідність поєднання силових і несилових методів - Важливість діалогу та інклюзії - Потреба у системних реформах для сталого миру

**Джерело: розробка автора.*

Зрозуміло, що кожен конфлікт унікальний за своєю природою, причинами і динамікою, тому будь-які аналогії можуть бути лише частковими та обмеженими. Україна має виробити власну модель забезпечення національної безпеки, яка відповідатиме її конкретним обставинам та потребам. Проте критичне осмислення зарубіжного досвіду, зокрема країн, які зіткнулися з аналогічними загрозами, може дати цінні уроки та орієнтири для вдосконалення державної політики у сфері безпеки. Адаптація передового досвіду та уникнення типових помилок дозволить Україні ефективніше протистояти російській агресії, зміцнювати обороноздатність та рухатися до встановлення сталого світу на своїй території.

Таким чином, наведений вище аналіз досвіду Ізраїлю, Хорватії та Колумбії щодо забезпечення національної безпеки в умовах збройних конфліктів дозволяє виділити низку загальних підходів та принципів, що забезпечили успіх цих країн у протистоянні зовнішнім та внутрішнім загрозам. По-перше, це розвиток потужного та ефективного сектору безпеки та оборони, здатного швидко адаптуватися до асиметричних викликів, проводити гнучкі операції, поєднувати силові та несилові методи. По-друге, це мобілізація та консолідація суспільства навколо ідеї захисту національних інтересів, формування культури стійкості та опору агресії. По-третє, це активне використання дипломатичних та інформаційних інструментів для отримання міжнародної підтримки та легітимації своєї боротьби. По-четверте, це послідовне проведення реформ та перетворень, спрямованих на усунення корінних причин конфлікту та забезпечення сталого світу. Критичне осмислення та адаптація цих підходів з урахуванням власної специфіки може стати важливим фактором зміцнення стійкості та безпеки України перед російською агресією, що триває.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз заявлених пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки України до повномасштабного вторгнення

Державна політика забезпечення національної безпеки України у період до повномасштабного вторгнення до Російської Федерації у 2022 році формувалася під впливом складного комплексу зовнішніх та внутрішніх факторів, що визначали її пріоритети, механізми реалізації та ефективність. З одного боку, Україна зіткнулася з безпрецедентними викликами своєї безпеки внаслідок збройної агресії Росії, окупації Криму та частини Донбасу, яка продовжується з 2014 року. З іншого боку, на політику безпеки вплинули процеси демократичної трансформації, євроатлантичної інтеграції, реформування сектору безпеки та оборони відповідно до стандартів НАТО.

Основним документом, який визначав засади державної політики у сфері національної безпеки України у цей період, стала Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року [31]. Цей документ базувався на трьох основних принципах:

- стримування – розвиток оборонних та охоронних можливостей для запобігання військовому нападу, збільшення вартості агресії;
- стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін у середовищі безпеки та підтримувати стійке функціонування, зокрема, шляхом мінімізації зовнішніх та внутрішніх вразливостей;
- взаємодія – розвиток стратегічних відносин із ключовими зарубіжними партнерами, насамперед з ЄС та НАТО та США, прагматичне

співробітництво з іншими країнами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України.

У стратегії визначено 5 основних пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки:

- 1) відстоювання незалежності та державного суверенітету;
- 2) відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаних державних кордонів України;
- 3) соціальний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу;
- 4) захист прав, свобод та законних інтересів громадян України;
- 5) європейська та євроатлантична інтеграція.

У Стратегії визначено актуальні загрози національній безпеці України та визначено основні напрямки та завдання державної політики у сферах забезпечення національної безпеки (безпека особистості, суспільства та держави, військова безпека, громадська безпека та порядок, міжнародна безпека тощо).

Військова доктрина України, затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 [33], конкретизувала принципи підготовки держави до збройного захисту національних інтересів. Вона визначила ймовірні сценарії виникнення та розвитку конфліктів, принципи та способи запобігання їх виникненню, підготовку держави до можливого застосування військової сили, а також застосування військової сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та інших життєво важливих національних інтересів.

Згідно з Військовою доктриною, найбільш актуальною та ймовірною загрозою в середньостроковій перспективі було визначено «повномасштабну збройну агресію Російської Федерації проти України з проведенням наземних, повітряно-космічних та морських операцій з рішучими військово-політичними цілями». Іншими загрозами також було названо розширення тимчасової окупації території України, нарощування військової могутності Російської Федерації у безпосередній близькості від кордонів України та мілітаризація тимчасово окупованих територій.

Основними цілями у сфері військової безпеки було визначено:

- відображення збройної агресії Російської Федерації проти України, забезпечення готовності держави, її економіки та суспільства до оборони;
- розвиток Збройних Сил України та інших компонентів сил оборони до рівня, що забезпечує військову безпеку України та відповідає критеріям членства в НАТО;
- реформування системи мобілізації та мобілізаційної підготовки на основі базових європейських підходів;
- розвиток оборонно-промислового комплексу, нарощування його можливостей щодо розробки та виробництва сучасних зразків озброєння;
- вдосконалення системи управління та реформування системи оборонного планування відповідно до євроатлантичних принципів та стандартів.

Оцінюючи відповідність реального стану сектору безпеки та оборони України заявленим пріоритетам та завданням перед початком повномасштабного вторгнення, можна констатувати наявність як суттєвих успіхів, так і проблемних моментів та обмежень. З одного боку, починаючи з 2014-2015 років, було досягнуто значного прогресу у зміцненні обороноздатності України, реформуванні Збройних Сил України та інших складових сектору безпеки та оборони, розвитку оборонно-промислового комплексу, поглибленні співпраці з НАТО (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Основні показники розвитку сил оборони України у 2014-2021 рр.

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Чисельність Збройних Сил України, тис. осіб	168	250	255	255	255	255	246	261
Оборонні витрати, млрд грн	27,4	52,0	59,4	68,8	94,3	106,6	120,4	131,6
Оборонні витрати, % ВВП	1,8	2,6	2,5	2,5	2,7	2,7	2,7	2,8
Фінансування озброєння та військової техніки, млрд грн	4,0	8,7	9,1	12,1	16,1	18,6	23,4	26,5

**Джерела: Міністерство оборони України, Державна служба статистики України.*

Зокрема, вдалося суттєво збільшити чисельність Збройних сил України (зі

168 тис. у 2014 р. до 261 тис. у 2021 р.), збільшити витрати на оборону в абсолютному (у 4,8 раза) та відносному (з 1,8% до 2,8% ВВП) вимірі, покращити оснащення сучасним озброєнням та технікою. Позитивну динаміку продемонстрували й інші складові сектору безпеки та оборони – Національна гвардія, Служба безпеки, Державна прикордонна служба тощо. буд. [4].

Протягом 2014–2021 років. суттєво активізувалася співпраця з НАТО в рамках Хартії про особливе партнерство (1997 р.), щорічних національних програм співробітництва (з 2009 р.), Комплексного пакету допомоги (з 2016 р.), а також двосторонніх відносин з країнами-членами Альянсу (насамперед) зі США, Великобританією, Канадою, Польщею). Основними напрямками співробітництва стали: отримання консультативно-дорадчої допомоги, участь у спільних навчаннях, реалізація цільових фондів НАТО для підтримки реформ в Україні (модернізація системи управління та контролю, кіберзахист, медична реабілітація тощо) [22].

У червні 2020 року Україна отримала статус партнера НАТО з розширеними можливостями, що передбачає поглиблення політичного діалогу, розширення доступу до програм навчання, спільних навчань, обміну інформацією та досвідом [67]. У 2021 році між Службою безпеки України та Агентством НАТО з консультування, командування та управління було підписано оновлену Угоду про технічне співробітництво у сфері кібербезпеки, що стало важливим практичним кроком у зміцненні стійкості України у кіберпросторі [43].

Протягом 2014-2021 років було реалізовано масштабні заходи щодо реформування сектору безпеки та оборони на основі демократичного цивільного контролю, поваги до прав людини, забезпечення сумлінності та підзвітності. Ці зміни були реалізовані відповідно до Стратегічного оборонного бюлетеня України (2016), Концепції розвитку сектору безпеки та оборони України (2016), Стратегії розвитку Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року та інших документів [23]. Основними результатами реформ стали:

- модернізація систем управління, оборонного планування,

бюджетування та внутрішнього контролю у Збройних Силах України та інших структурах;

- розмежування функцій формування та реалізації політики в органах безпеки та оборони, посилення демократичного цивільного контролю з боку парламенту та громадськості;

- кардинальна перебудова системи військової освіти та професійної підготовки кадрів;

- посилення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, реформування військової медицини;

- впровадження електронних систем управління кадрами, майном та закупівлями у Збройних Силах України та інших структурах;

- прийняття Закону «Про національну безпеку України» (2018), який уніфікував основні засади державної політики у сфері національної безпеки та оборони [18].

Хоча ефективність та успішність цих реформ викликали неоднозначні оцінки експертів та суспільства, загалом вони заклали основу для підвищення професіоналізму, прозорості та підзвітності силового блоку, посилення демократичного контролю над ним. Водночас державна політика у сфері національної безпеки мала низку обмежень та проблемних аспектів, що не дозволяли повною мірою дати адекватну відповідь існуючим викликам (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Основні проблеми та обмеження державної політики національної безпеки України до 2022 р.

Сфера	Основні проблеми та обмеження
Стратегічне планування	- Брак цілісного бачення кінцевої моделі сектору безпеки і оборони - Недосконалість системи оборонного планування - Слабкий зв'язок між стратегічними документами та бюджетним процесом
Оборонні спроможності	- Збереження кількісних підходів на шкоду якісним змінам - Недостатні темпи переозброєння на сучасні зразки ОВТ - Проблеми з забезпеченням взаємосумісності сил та засобів

Продовження таблиці 2.2

Сфера	Основні проблеми та обмеження
Розвідувальні спроможності	- Недостатній рівень координації між розвідувальними органами - Обмеженість технічних можливостей агентурної та технічної розвідки - Брак дієвого парламентського контролю над сферою розвідки
Кадрова політика	- Зниження привабливості військової служби - Відтік професійних кадрів, особливо на первинних офіцерських посадах - Нерівні можливості для кар'єрного зростання жінок у секторі безпеки
Оборонна промисловість	- Зношеність основних фондів підприємств ОПК - Збереження надлишкової залежності від комплектуючих з РФ - Брак масштабних інвестицій у критичні технології та інновації
Стійкість взаємодія та	- Недостатній рівень інформованості та залученості суспільства - Проблеми координації діяльності центральних та місцевих органів влади - Обмежена готовність критичної інфраструктури до кібератак та диверсій

**Джерело: складено автором за [21], [5], [46].*

По-перше, хоча на декларативному рівні ставилися амбітні цілі щодо розвитку сил оборони, на практиці зберігався розрив між ними та реальним станом можливостей. Зокрема, незважаючи на зростання витрат на оборону, їхня частка у ВВП не досягла рекомендованого НАТО рівня 2%, а темпи оновлення озброєння та військової техніки не повною мірою відповідали потребам. Збройні сили України та інші структури сектору безпеки та оборони продовжували функціонувати в умовах ресурсних обмежень, нестачі сучасної техніки, озброєння, засобів розвідки та зв'язку.

По-друге, система планування оборони залишалася недосконалою, що не повною мірою враховує реальні загрози, сценарії розвитку ситуації та необхідність забезпечення обороноздатності. Відбулися невідповідності між стратегічними документами у секторі безпеки та оборони та бюджетним процесом, що призводило до недофінансування важливих програм та проектів.

Не забезпечувалася ефективна координація та взаємодія між різними компонентами сектору безпеки та оборони у питаннях планування, бюджетування, оснащення тощо.

По-третє, незважаючи на зусилля щодо реформування систем

командування та управління обороною, зберігалися застарілі підходи та бюрократичні процедури, що знижувало оперативність та гнучкість прийняття рішень. Недостатньо уваги приділялося розвитку систем автоматизації управління, ситуаційної обізнаності та захищеного зв'язку на тактичному рівні [46]. Хоча систему демократичного цивільного контролю було інституціоналізовано, на практиці парламентський та громадський контроль над силовими структурами був обмежений.

По-четверте, однією з ключових проблем залишалася нестача кваліфікованих кадрів, здатних ефективно діяти за умов сучасної війни. Незважаючи на зростання фінансової підтримки та соціальних гарантій, престиж військової служби в українському суспільстві був низьким, що призводило до відтоку професіоналів, особливо на первинних посадах. Система військової освіти та підготовки вимагала подальшої модернізації та наближення до стандартів НАТО.

По-п'яте, розвиток вітчизняного оборонно-промислового комплексу стримувався недоліком інвестицій, технологічним відставанням та зносом основних фондів підприємств. Зберігалася надмірна залежність від постачання комплектуючих та матеріалів з Російської Федерації, яка долалася вкрай повільно [10]. Недостатньо уваги приділялося розвитку критичних технологій, проривним інноваціям, залученню приватного сектору та міжнародному співробітництву в оборонній сфері.

Нарешті, незважаючи на наявність низки стратегічних документів і планів, реальний рівень стійкості держави та суспільства, їхня готовність до відображення збройної агресії залишалася недостатньою. Механізми мобілізації, забезпечення життєдіяльності та наступності управління за умов війни були повною мірою розроблені [46]. Система територіальної оборони, захисту критичної інфраструктури, стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки потребувала вдосконалення.

Таким чином, аналіз державної політики забезпечення національної безпеки України у період до повномасштабного вторгнення до Російської

Федерації у 2022 році показує, що, незважаючи на наявність розвиненої нормативно-правової бази, амбітних цілей щодо розвитку сил оборони та безпрецедентного прогресу у реформуванні сектора безпеки, зберігався значний розрив між декларованими пріоритетами та реальними можливостями держави та суспільства протистояти загрозам. Збройні сили та інші силові структури продовжували функціонувати в умовах ресурсних обмежень, неузгодженості планів та дій, відставання в оборонних технологіях, кадрових проблем. Темпи нарощування обороноздатності, рівень взаємодії та координації різних компонентів сектору безпеки та оборони, готовність суспільства та об'єктів критичної інфраструктури до масштабної агресії були недостатніми. Багато в чому ці проблеми були пов'язані з інертністю мислення, збереженням застарілих підходів до військового будівництва, обмеженістю ресурсної бази, непослідовністю реалізації декларованих реформ.

2.2 Новітні геополітичні, демографічні і технологічні контексти для уточнення пріоритетів національної безпеки України

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, розпочате 24 лютого 2022 року, кардинально змінило безпекове середовище не тільки для нашої держави, а й для всієї Європи та світу. Війна оголила вразливість існуючої архітектури міжнародної безпеки у світі, стала каталізатором тектонічних зрушень у геополітичному ландшафті, актуалізувала нові виклики та погрози. Водночас героїчний опір українського народу, безпрецедентна консолідація міжнародної спільноти навколо підтримки України відкрили вікно можливостей для зміцнення національної безпеки та відновлення територіальної цілісності нашої держави. Враховуючи масштаби та інтенсивність російської агресії, а також перспективу її довгострокового характеру, перед Україною стоїть завдання критичного переосмислення та уточнення пріоритетів державної

політики національної безпеки з урахуванням новітніх геополітичних, демографічних та технологічних контекстів. Це переосмислення має базуватися на реалістичному баченні характеру та динаміки війни, ґрунтуватися на ретельній оцінці існуючих та потенційних ресурсів та можливостей та відповідати євроатлантичному стратегічному курсу України.

Геополітичний контекст національної безпеки України у період 2023-2028 років. визначатиметься рядом взаємопов'язаних тенденцій та факторів (див. Таблицю 2.3).

Таблиця 2.3 – Ключові геополітичні тренди та чинники безпеки України у 2023-2028 рр.

Тренд/чинник	Характеристика	Наслідки для України
Ескалація російської агресії у 2024-2025 рр. і її геополітичні торги і шантаж світу	Продовження або активізація бойових дій, спроби РФ досягти воєнного успіху, гібридний тиск	Необхідність нарощування оборонних спроможностей, витривалості та стійкості держави і суспільства
Зміцнення міжнародної коаліції на підтримку України	Надання політичної, економічної, військово-технічної допомоги з боку партнерів, насамперед країн Заходу	Можливості для посилення безпеки, прискорення повоєнного відновлення та євроінтеграції
Послаблення та ізоляція РФ	Наростання внутрішніх проблем в РФ, ерозія геополітичного впливу, тиск міжнародних санкцій	Вікно можливостей для стримування агресора, повернення окупованих територій
Трансформація глобального безпекового ландшафту, особливо у Європі	Зміна балансу сил та альянсів, загострення суперництва США-КНР, нові виклики міжнародному праву	Необхідність гнучкого балансування, пошуку нових партнерів та форматів співпраці
Кризові явища у світовій економіці і нова фінансова система у світі	Висока інфляція, ризики рецесії, проблеми з постачанням енергоносіїв та продовольства	Потреба у диверсифікації, залученні інвестицій, розвитку власних спроможностей

**Джерело: складено автором.*

По-перше, найбільш актуальною загрозою національній безпеці України залишиться збройна агресія з боку Російської Федерації, яка може мати різні форми та масштаби. Незважаючи на значні втрати та невдачі у 2022-2023 роках,

Москва навряд чи відмовиться від своїх неоімперських амбіцій та спроб силового підпорядкування України. За оцінками військових експертів, у 2023-2024 роках висока ймовірність продовження активної фази бойових дій, можливі подальші спроби наступальних операцій з боку Російської Федерації. Навіть у разі зниження інтенсивності бойових дій збережеться високий рівень напруженості на лінії зіткнення, а також загроза провокацій та диверсій. Російська Федерація продовжить чинити гібридний тиск на Україну в інформаційній, кібернетичній та енергетичній сферах.

Ключовим пріоритетом національної безпеки України за таких умов має стати подальше зміцнення її оборонного та силового потенціалу, досягнення переваги над противником. Це передбачає:

- 1) підвищення боєздатності та оснащення Збройних сил та інших компонентів сил оборони;
- 2) удосконалення систем управління, розвідки та логістики;
- 3) розвиток потенціалу стримування, зокрема ракетних та артилерійських можливостей;
- 4) прискорена інтеграція у систему колективної безпеки НАТО;
- 5) зміцнення стійкості держави, бізнесу та населення до гібридних загроз.

Як зазначено в оновленій Стратегії військової безпеки України (2022), упродовж 2023-2025 років планується досягти максимальної чисельності особового складу Збройних сил України на рівні до 500 тис. людина; сформувати додатково 10-20 бойових бригад; перейти на стандарти управління та логістики НАТО; забезпечити потреби Збройних сил України у сучасному озброєнні та техніці на 70-80%. Ключовим викликом залишається повільний процес постачання в Україну західних систем озброєння, а також обмежені промислові та кадрові можливості оборонної промисловості для масштабного переозброєння [49].

По-друге, успіх України у протистоянні агресії критично залежатиме від збереження та посилення підтримки з боку міжнародної коаліції на чолі зі США

та ЄС. Події 2022-2023 років продемонстрували безпрецедентну єдність та солідарність західних країн з Україною, готовність надавати всебічну політичну, фінансово-економічну, військово-технічну допомогу. Загальний обсяг такої допомоги у 2022 році досяг 150 млрд дол. США, що дозволило покрити значну частину потреб оборонного бюджету України, підтримати макрофінансову стабільність та профінансувати критичний імпорт (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Обсяг міжнародної допомоги Україні у 2022 р., млрд дол. США

Напрямок допомоги	ЄС	США	МФО	Інші	Всього
Фінансова підтримка	18,0	13,0	8,5	5,0	44,5
Військова допомога	2,5	25,0	-	7,5	35,0
Гуманітарна допомога	1,0	8,0	-	1,5	10,5
Інша допомога	10,0	40,0	5,0	5,0	60,0
Всього	31,5	86,0	13,5	19,0	150,0

**Джерело: складено за даними МВФ, Kiel Institute for the World Economy [71], [20].*

Пріоритетом для України стане подальша активізація співробітництва з НАТО у військово-політичній та оборонно-технічній сферах. Отримання запрошення до Плану дій щодо членства в НАТО на Вільнюському саміті (липень 2023 р.) відкриє шлях до повноцінного приєднання до Альянсу в середньостроковій перспективі, що кардинально зміцнить безпеку України [6]. Вкрай важливим також стане поглиблення стратегічного партнерства зі США, Великою Британією, Польщею та країнами Балтії як ключовими союзниками у протистоянні російській агресії.

Водночас Україні доведеться докладати активних дипломатичних зусиль для збереження єдності Заходу на тлі зростаючої «втоми від війни», економічних проблем та внутрішньополітичної турбулентності в деяких країнах ЄС. Існують ризики часткового пом'якшення санкцій проти РФ та спроб тиску на Україну з

метою поступок агресору. У цьому контексті дуже важливою буде проактивна стратегія публічної та культурної дипломатії, ефективні комунікації з міжнародними партнерами.

По-третє, середньострокові перспективи безпеки України багато в чому визначатимуться процесами всередині РФ, її здатністю продовжувати агресивний курс. Більшість експертів сходяться на думці, що війна проти України призведе до масштабних руйнівних наслідків для російської економіки, політичної системи та суспільства. За прогнозами МВФ, у 2023 році ВВП РФ скоротиться на 3,5% (після падіння на 6% у 2022 році), інфляція досягне 30-40%, дефіцит бюджету становитиме 6-7% ВВП. Тиск санкцій, відтік капіталу та «мозків», деградація технологічної бази критично відіб'ються на ключових галузях та сферах життя.

Масштабні людські втрати, провал мобілізації, проблеми із озброєнням та постачанням суттєво підірвуть військовий потенціал Російської Федерації. За оцінками Головного розвідувального управління Міноборони, на початок 2023 року безповоротні втрати російської армії перевищили 185 тис. людина, лише 20% техніки та озброєння відповідають сучасним вимогам. Потенціал російської армії щодо проведення масштабних наступальних операцій буде ослаблений, хоча загроза ракетних ударів та застосування тактичної ядерної зброї збережеться як мінімум до 2025 року [10].

Кумулятивний ефект цих процесів, швидше за все, призведе до поглиблення внутрішньополітичної кризи та дестабілізації режиму Путіна. Можливі сценарії включають палацовий переворот, регіональний сепаратизм, масові протести та громадянський конфлікт. Ослаблення та хаос Російської Федерації принесуть нові виклики регіональної безпеки (загроза неконтрольованого поширення зброї масового ураження, розмивання кордонів, посилення злочинності та тероризму). Однак вони відкриють вікно можливостей для України щодо відновлення територіальної цілісності та зміцнення своїх позицій на пострадянському просторі.

Тому в середньостроковій перспективі пріоритетом безпекової політики

України має стати використання слабкостей Російської Федерації для посилення стримування та нав'язування власних умов вирішення конфлікту. Це буде включати:

- 1) удари по ключових військово-промислових та логістичних об'єктах агресора;
- 2) перехоплення стратегічної ініціативи, проведення контрнаступальних операцій на тимчасово окупованих територіях;
- 3) недопущення «заморожування» конфлікту та спроб Російської Федерації взяти перепочинок для перегрупування сил;
- 4) розвиток можливостей спецслужб щодо ведення розвідувально-диверсійної діяльності у тилу противника, сприяючи його внутрішньому розкладанню.

По-четверте, середовище безпеки України у 2023-2028 роках розвиватиметься у контексті глибоких трансформацій світового та регіонального порядку, змін балансу сил та конфігурації альянсів. Російська агресія проти України стала потужним каталізатором консолідації колективного Заходу, зміцнення трансатлантичних зв'язків, розширення та адаптації НАТО до нових реалій. Зокрема, на Мадридському саміті НАТО (червень 2022 року) була прийнята нова Стратегічна концепція Альянсу, Російська Федерація була визначена як найбільша і безпосередня загроза євроатлантичній безпеці, досягнуто домовленості про безпрецедентне збільшення передової присутності на східному фланзі [57]. Одночасно посилюється стратегічне суперництво США та КНР у боротьбі за домінування в Індо-Тихоокеанському регіоні, що створює ризики розтягування американських ресурсів та відволікання уваги від безпеки Європи. КНР, незважаючи на декларований «нейтралітет», насправді солідарна з РФ у її протистоянні із Заходом, прагнучи використати ситуацію для зміцнення власних позицій [13]. Відбувається поступова фрагментація та регіоналізація світового порядку, що проявляється у прагненні низки країн Глобального Півдня дистанціюватися від конфлікту навколо України та зберегти зв'язки з РФ.

Глобальні кризи в енергетичному, продовольчому та кліматичному

секторах, спричинені пандемією COVID-19 та війною в Україні, матимуть довгострокові наслідки для світової економіки та безпеки. Згідно з базовим прогнозом МВФ, зростання світової економіки у 2023 році сповільниться до 2,7% (порівняно з 3,2% у 2022 році), а інфляція досягне 8,8% [73]. Збережуться високі ризики цінових та фінансових «бульбашок», боргових криз та соціальної нестабільності в уразливих країнах. Водночас, нові світові потрясіння можуть підштовхнути до переходу на «зелену» енергетику, структурних змін у ланцюжках поставок та диверсифікації торговельно-економічних зв'язків.

У цьому турбулентному середовищі Україна має виробити гнучку та багатовекторну зовнішню політику, спрямовану на максимальну підтримку та солідарність світової спільноти. Збереження прихильності до принципів міжнародного права, готовність до діалогу та компромісів повинні поєднуватися з принциповою позицією щодо захисту національних інтересів, протидії агресії та відновленню територіальної цілісності. Пріоритетними будуть поглиблення стратегічного партнерства зі США, інтеграція в політичні та силові структури ЄС, розвиток відносин із ключовими країнами Азії, Близького Сходу, Африки та Латинської Америки.

Демографічний вимір національної безпеки України в умовах війни характеризується низкою гострих викликів, пов'язаних із значними людськими втратами, масовими переміщеннями населення та погіршенням якісних характеристик людського капіталу (див. Таблицю 2.5).

Таблиця 2.5 – Ключові демографічні виклики для національної безпеки України

Виклик	Масштаб	Потенційні наслідки
Бойові та цивільні втрати внаслідок агресії РФ	10-13 тис. військовослужбовців, 8-10 тис. цивільних загиблих (оцінки на кінець 2022 р.)	Погіршення статево-вікової структури населення, дефіцит робочої сили, зростання соціального навантаження
Масова еміграція та внутрішні переміщення	8 млн осіб виїхали за кордон, 6 млн ВПО (кінець 2022 р.)	«Відтік мізків», розрив сімей, навантаження на соціальну інфраструктуру, проблеми інтеграції ВПО

Продовження таблиці 2.5

Виклик	Масштаб	Потенційні наслідки
Погіршення здоров'я та добробуту населення	Зростання смертності, зниження очікуваної тривалості життя, поширення психологічних розладів	Втрати працездатності, зростання видатків на охорону здоров'я та соціальний захист
Порушення демографічних процесів	Зниження народжуваності, відкладені шлюби та народження, прискорене старіння населення	Загострення депопуляції та диспропорцій статевовікової структури, дефіцит трудових ресурсів

**Джерело: складено автором за даними Держстату, МОМ, МОЗ України.*

За оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. С. Птуха НАН України, демографічні втрати України внаслідок повномасштабної агресії Російської Федерації за підсумками 2022 року становили близько 400 тис. людина з урахуванням загиблих, які померли через відсутність медичної допомоги або погіршення умов життя, а також ненароджених внаслідок війни. Спостерігається безпрецедентне зниження народжуваності – у 2022 році кількість народжених скоротилася на чверть порівняно з 2021 роком, загальний коефіцієнт народжуваності знизився до 1,1 дитини на одну жінку. Скорочення тривалості життя, зростання передчасної смертності чоловіків призведуть до поглиблення гендерно-вікових диспропорцій, дефіциту робочої сили.

Масштабні міграційні процеси, з одного боку, послаблюють економічний та кадровий потенціал держави за рахунок витоку мізків, розпаду сімей, додаткового навантаження на соціальну інфраструктуру. За оцінками уряду, до кінця 2022 року за кордоном перебувало близько 8 млн. громадян України, з них 3 млн. – працездатного віку. Існують ризики неповернення значної частини мігрантів, особливо висококваліфікованих фахівців та молоді. З іншого боку, трудова міграція – джерело значних валютних надходжень (приватні перекази сягнули \$16 млрд 2022 року) та нових компетенцій для відновлення країни [7].

Величезна маса внутрішньо переміщених осіб (6 млн на кінець 2022 року) створює виклики для системи соціального захисту, ринку праці, житлової та освітньої інфраструктури [19]. Ключовими пріоритетами політики щодо ВПО

повинні стати: забезпечення гідних умов проживання та доступу до базових послуг; сприяння зайнятості та самозайнятості; підтримка інтеграції дітей у нові освітні середовища; запобігання конфліктам та дискримінації за ознакою переміщення. У довгостроковій перспективі постане завдання реінтеграції ВПО у місця постійного проживання, відновлення житла та інфраструктури.

Тривалий військовий стрес, розриви соціальних зв'язків, погіршення умов життя спричиняють поширення психологічних розладів, проблем психічного здоров'я серед населення. За даними Міністерства охорони здоров'я України, у 2022 році кількість звернень за психіатричною допомогою збільшилась у 4-5 разів порівняно з довоєнним періодом, понад 10 млн українців потребують психосоціальної підтримки. Поширення депресивних станів, тривожності ПТСР може мати довгострокові негативні наслідки для якості людського капіталу, продуктивності праці та соціальної згуртованості. Тому зростатиме необхідність розширення доступу до послуг психічного здоров'я, реабілітації та соціальної підтримки постраждалих.

У відповідь на ці виклики державна політика України в демографічній сфері в умовах війни та повоєнного відновлення має бути зосереджена на наступних пріоритетах:

- 1) мінімізація втрат серед цивільного населення за рахунок удосконалення системи цивільної оборони, раннього сповіщення про загрози та евакуацію з небезпечних районів;
- 2) відновлення та розвиток медичної інфраструктури, забезпечення доступу до життєво важливих медичних послуг, включаючи послуги у галузі психічного здоров'я;
- 3) підтримка материнства та дитинства через виплату допомоги, розширення мережі дошкільних закладів та центрів розвитку дитини;
- 4) створення умов для добровільного повернення трудових мігрантів та їх реінтеграції, у тому числі через визнання набутих компетенцій та сприяння у працевлаштуванні;
- 5) забезпечення прав та соціальної інтеграції вимушених переселенців,

сприяння їх поверненню у постійні місця проживання після деокупації та реконструкції;

б) адресний соціальний захист вразливих категорій населення (літніх людей, людей з обмеженими можливостями, багатодітних сімей тощо).

Технологічний контекст національної безпеки України визначатиметься впливом ключових тенденцій Четвертої промислової революції (Індустрія 4.0) на оборонний сектор, розвитком інноваційних технологій подвійного призначення. Війна на Україні вже стала полігоном для випробування низки перспективних систем озброєння та військової техніки (безпілотні літальні апарати, реактивні системи залпового вогню, засоби радіоелектронної боротьби тощо), продемонструвала зростаючу роль розвідувально-ударних систем, робототехніки та інформаційно-комунікаційних технологій у досягненні переваги на полі бою [65].

Аналіз технологічних тенденцій та їх впливу на розвиток сектору безпеки та оборони України дозволяє виділити такі ключові напрями (див. Таблицю 2.6).

Таблиця 2.6 – Ключові технологічні напрями розвитку сектору безпеки і оборони України

Напрямок	Зміст	Потенційні ефекти
Автономні системи та робототехніка	Розробка та застосування безпілотних літальних апаратів, наземних роботизованих комплексів, автономних систем озброєння	Зниження людських втрат, розширення зони ураження, підвищення влучності та скритності дій
Штучний інтелект та великі дані	Впровадження технологій машинного навчання, комп'ютерного зору, обробки великих даних в системах управління, розвідки, логістики	Оптимізація процесів планування та прийняття рішень, поліпшення ситуаційної обізнаності, прогнозування дій противника
Гіперзвукова зброя та засоби доставки	Створення гіперзвукових ракет та планерів, розвиток систем протиракетної та протиповітряної оборони	Підвищення потенціалу стримування, можливість ураження критичних об'єктів противника, захист від балістичних загроз
Кібер- та електромагнітна зброя	Розвиток офенсивних та захисних спроможностей у кіберпросторі, засобів радіоелектронної боротьби, електромагнітного ураження	Здатність порушувати функціонування ворожих систем управління, зв'язку та розвідки, захист власної інфраструктури

Продовження таблиці 2.6

Напрямок	Зміст	Потенційні ефекти
Біотехнології та медицина	Створення новітніх засобів індивідуального захисту, діагностики та лікування бойових травм, підвищення фізичних та когнітивних здатностей військових	Зниження санітарних втрат, прискорення одужання поранених, підвищення витривалості та ефективності особового складу

**Джерело: складено автором.*

Впровадження цих технологій вимагатиме не тільки масштабних інвестицій в оборонні НДДКР та переозброєння, а й адаптацію систем військової освіти, підготовки кадрів та організаційної культури до вимог майбутніх воєн. Ключовими пріоритетами технологічного розвитку сектору безпеки та оборони України мають стати:

1. Масштабне використання розвідувально-ударних безпілотних систем різного базування (повітряного, наземного, морського) як засобу нівелювання кількісної та вогневої переваги противника. Зокрема, на 2023-2025 роки планується використання ударних БПЛА «Сокіл-300», легких розвідувальних БПЛА FlyEye, багатоцільових безпілотників Bayraktar TB-2, наземних робототехнічних комплексів «Фантом», «Сапсан» та ін.

2. Розвиток можливостей збору, обробки та обміну розвідувальними даними, впровадження передових технологій аналізу геопросторової інформації, даних радіо- та радіотехнічної розвідки. Пріоритетом є створення захищених систем зв'язку та передачі даних на основі національних стандартів, сумісних з архітектурою НАТО. Вкрай важливим буде розвиток можливостей космічної розвідки та зв'язку, зокрема за рахунок приєднання до проектів Європейського космічного агентства.

3. Підвищення потенціалу стримування та оборони за рахунок розробки далекобійних, високоточних ударних систем наземного, повітряного та морського базування. Насамперед це стосується комплексів крилатих ракет Р-360 «Нептун», оперативно-тактичних ракет «Сапсан» та «Грім-2», зенітних ракетних комплексів середньої та великої дальності [52]. Постачання сучасних

західних систем (HIMARS, IRIS-T, Patriot) та розвиток технологій їх виробництва також матимуть вирішальне значення.

4. Розвиток кібербезпеки та інформаційних можливостей для захисту критичної інфраструктури, протидії гібридним загрозам та реалізації активних заходів протидії у кібер- та інформаційному просторі. Пріоритетами є створення систем виявлення та протидії кіберзагрозам, захищених каналів зв'язку, розвиток підрозділів кіберсил [16]. Вкрай важливою буде тісна співпраця з партнерами НАТО в рамках Трастового фонду Україна-НАТО з кібербезпеки.

5. Впровадження технологій штучного інтелекту та автоматизації процесів управління, логістики, обслуговування та ремонту озброєння. Це дозволить оптимізувати використання ресурсів, скоротити час прийняття рішень та мінімізувати людський фактор. Наприклад, у Збройних силах України вже використовуються безпілотні автомобілі та системи передиктивного обслуговування бронетехніки на основі машинного навчання.

6. Розробка військово-медичних технологій, систем евакуації та лікування поранених, протидії бактеріологічній та хімічній зброї. В умовах високої інтенсивності бойових дій вирішальне значення для збереження життя військовослужбовців мають засоби зупинки кровотечі, протишокова терапія, телемедичне консультування, засоби автономної евакуації. Все більш актуальним стає завдання розробки технологій раннього виявлення та нейтралізації хімічних та біологічних агентів ураження.

Водночас, масштабне впровадження передових оборонних технологій в Україні стикається з низкою викликів та обмежень. Насамперед, це брак фінансових ресурсів для реалізації повноцінного циклу НДДКР та освоєння серійного виробництва. Загальні витрати на розробку озброєння та військової техніки (ОВТ) у державному бюджеті 2023 року становлять лише близько 3,4 млрд доларів США, що недостатньо для реалізації амбітних проектів [13]. Залучення коштів з допомогою оборонних облігацій, іноземних інвестицій та військових репарацій від Російської Федерації може лише частково покрити цей дефіцит.

По-друге, науково-технологічні та виробничі можливості оборонно-промислового комплексу (ОПК) України залишаються обмеженими. Значна частина підприємств та конструкторських бюро було зруйновано або пошкоджено під час бойових дій, частину унікальних фахівців та документації втрачено. Рівень завантаження оборонної промисловості становить лише 35-40%, що дозволяє забезпечити необхідні обсяги виробництва ОВТ [51]. Хоча окремі підприємства демонструють вражаючі результати (наприклад, КБ «Промінь» освоїло виробництво ракет «Нептун», а заводи «Артем» та «Візар» – ракет «Вільха» та «Стугна»), галузь загалом потребує глибокої модернізації та реструктуризації.

По-третє, зберігаються інституційні та бюрократичні бар'єри інноваційного розвитку оборонної промисловості – непрозорі та бюрократичні процедури держоборонзамовлення, слабкий захист інтелектуальної власності, нерозвиненість механізмів військово-технічного співробітництва із закордонними партнерами. За даними Transparency International, індекс прозорості оборонних закупівель в Україні в 2021 році склав лише 30 зі 100 балів, що суттєво нижче середнього рівня країн НАТО (69 балів) [61].

Для подолання цих викликів та реалізації технологічних пріоритетів потрібно:

- забезпечення концентрації бюджетних та позабюджетних ресурсів на ключових проектах з імпортозаміщення та розвитку критичних технологій;
- формування гнучкої моделі державно-приватного партнерства в оборонній промисловості, розвиток інноваційних кластерів та стартапів у сфері безпеки та оборони;
- усунення корупційних ризиків та підвищення прозорості держоборонзамовлення за рахунок цифровізації процесів закупівель;
- розширення військово-технічного співробітництва з країнами НАТО та ЄС, трансфер технологій та локалізація виробництва;
- реформування системи захисту інтелектуальної власності в оборонній промисловості, стимулювання комерціалізації дуальних технологій;

— модернізація системи військової освіти та підготовки інноваційних кадрів для сфери безпеки та оборони.

2.3 Головні проблеми реалізації пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки в повоєнній Україні

На основі аналізу поточного стану та тенденцій ситуації у сфері безпеки, практики реалізації державних програм та проектів, а також експертних оцінок можна виділити такі основні проблемні аспекти:

1. Недостатня адаптивність стратегічного планування та управління у сфері національної безпеки до динаміки середовища безпеки, низький рівень реалізації прийнятих концепцій та стратегій. Як зазначають експерти Національного інституту стратегічних досліджень, незважаючи на наявність великої нормативної бази, якість стратегічних документів у сфері безпеки залишається низькою [1]. Їм не вистачає конкретності, чіткості формулювань, визначення показників успішної реалізації. Горизонти планування переважно короткострокові, що з високим рівнем невизначеності.

При цьому відсутні надійні механізми контролю та оцінки реалізації стратегічних документів та коригування пріоритетів відповідно до мінливих обставин. Наприклад, Стратегія військової безпеки України, затверджена у березні 2021 року, виявилася неадекватною масштабам та характеру російського вторгнення у лютому 2022 року [33]. Тому для підвищення адаптивності та гнучкості стратегічного планування у сфері безпеки важливо забезпечити регулярний перегляд та актуалізацію документів з урахуванням актуальних даних розвідки, технологічних тенденцій та бойового досвіду.

2. Збереження відомчої роздробленості та дисбалансу у розвитку різних компонентів сектору безпеки та оборони. Як показує практика, спостерігається недостатній рівень координації дій та ресурсів, дублювання

функцій, конкуренція за бюджетне фінансування між основними суб'єктами забезпечення національної безпеки (ЗС, МВС, СБУ, розвідувальні органи, ДСНС тощо). Це призводить до нераціонального використання обмежених ресурсів та зниження ефективності реагування на загрози [44].

Зокрема, досі не подолано зайву відомчу секретність і «стовповість» в обміні інформацією та даними, що критично важливо в умовах війни. Плани розвитку можливостей та закупівлі озброєння між силами оборони не повною мірою скоординовані. Є дисбаланси в ресурсному забезпеченні – наприклад, фінансування розвідки та військової освіти непропорційно мало порівняно з витратами на утримання особового складу [3]. Тому необхідно забезпечити тісну координацію дій усіх компонентів сектору безпеки та оборони на основі єдиного бачення загроз, скоординованих можливостей, єдиних стандартів та процедур.

3. Проблеми кадрового забезпечення сектору безпеки та оборони, пов'язані з нестачею професійних кадрів, недостатньою мотивацією та соціальною захищеністю військовослужбовців та співробітників правоохоронних органів. Незважаючи на суттєве збільшення матеріального забезпечення та соціальних гарантій останніми роками, престиж військової служби та роботи в секторі безпеки залишається низьким серед населення. Так, за даними опитування Центру Разумкова (грудень 2021 р.), лише 43% респондентів висловили довіру Збройним силам України [24].

Відчувається гостра нестача підготовлених офіцерів (особливо середньої та старшої ланки), фахівців високотехнологічних спеціальностей (ІТ, кібербезпека, робототехніка, розвідка та аналіз даних). Значна частина кадрів не відповідає сучасним професійним вимогам, має недостатній рівень володіння іноземними мовами та «м'якими навичками». Відсутні ефективні системи управління кар'єрою та утримання талантів у секторі безпеки та оборони. Система військової освіти та професійної підготовки кадрів потребує суттєвого вдосконалення, необхідна їхня переорієнтація на практичні навички та лідерство.

4. Низький рівень інноваційного потенціалу оборонної промисловості, зношеність науково-технологічної та виробничої бази оборонної промисловості.

Більшість підприємств галузі використовують застарілі технології та обладнання, що мають обмежені можливості для масштабування виробництва сучасних систем озброєння. Середнє знос основних фондів у оборонній промисловості становить 67% [39]. Внаслідок багаторічного недофінансування НДДКР та інновацій технологічне відставання України від провідних світових виробників озброєння посилюється.

Так, частка витрат на розробку озброєння та військової техніки в оборонному бюджеті не перевищує 10%, тоді як у країнах НАТО вона становить 15-25% [9]. Відсутні ефективні стимули для залучення приватних інвестицій та технологій у оборонну промисловість, розвитку державно-приватного партнерства, своєчасного впровадження інноваційних розробок у серійне виробництво. Нормативно-правова база та експортно-імпортна діяльність в оборонній промисловості потребують суттєвого спрощення та дерегулювання.

5. Недостатній рівень стійкості держави та суспільства до гібридних загроз, зокрема в інформаційній та кіберсфері. Незважаючи на певний прогрес у розвитку національної системи кібербезпеки після 2014 року, Україна залишається вкрай вразливою до кібератаків та інформаційних операцій з боку Російської Федерації. Згідно з рейтингом World Cybersecurity Ranking, у 2021 році Україна посіла лише 78-е місце зі 160 країн за рівнем безпеки кіберпростору [60]. Діяльність урядового CERT є недостатньою, відчувається брак кваліфікованих фахівців, належного технічного оснащення та координації між різними суб'єктами кібербезпеки.

В інформаційній сфері зберігаються ризики поширення дезінформації та фейкових новин через традиційні та соціальні медіа, особливо в умовах активних бойових дій [40]. Незважаючи на заборону діяльності проросійських телеканалів та обмеження доступу до російських соціальних мереж, їхній підривний контент продовжує циркулювати в українському медіапросторі. Необхідно ширше задіяти механізми протидії дезінформації, засновані на фактчекінгу, медіаграмотності та стратегічних комунікаціях держави та суспільства.

6. Обмеженість ресурсної бази та недостатня ефективність

використання бюджетних коштів на потреби безпеки та оборони. З початку повномасштабного вторгнення до РФ витрати на сектор безпеки та оборони в Україні зросли до безпрецедентного рівня – близько 30% ВВП (1,07 трлн. грн.) у 2022 році [6]. Проте більшість цих коштів прямує на поточні потреби (грошове забезпечення особового складу, матеріально-технічне забезпечення військ тощо. буд.), а чи не розвиток можливостей. Бракує коштів на закупівлю сучасних озброєнь, розвиток військової інфраструктури та інноваційні проекти.

У той самий час зберігаються значні резерви підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів з допомогою запровадження дієвих механізмів планування, контролю та аудиту витрат. У сфері закупівель озброєнь є корупційні ризики, особливо за неціновими критеріями відбору [5]. Хоча більшість оборонних закупівель у воєнний час є закритими, важливо забезпечити їхню підзвітність, зокрема профільним комітетам Верховної Ради. Також критично не вистачає надійних механізмів оцінки ефективності та соціально-економічного ефекту програм та проектів у сфері безпеки.

7. Недостатній рівень демократичного цивільного контролю над сектором безпеки та оборони та залучення громадянського суспільства до формування політики безпеки. Хоча система цивільного контролю в Україні загалом налагоджена, на практиці вплив цивільних осіб (парламенту, уряду, громадськості) на прийняття рішень у сфері безпеки обмежений. Існують проблеми з підзвітністю правоохоронних органів, доступом до публічної інформації, реагуванням на запити та рекомендації інститутів громадянського суспільства [11].

Відсутні налагоджені платформи та процедури для систематичних консультацій держави з громадськістю щодо пріоритетів політики безпеки та реформ сектору безпеки. Практика комунікації та роз'яснення змісту та цілей реформ сектору безпеки для широкої аудиторії є недостатньою. Необхідно розширювати механізми громадського моніторингу та контролю за діяльністю правоохоронних органів, особливо в умовах воєнного стану. Важливо налагодити системну взаємодію держави з експертними центрами,

правозахисними та волонтерськими організаціями, які накопичують значний досвід та ресурси для підтримки реформ.

Усвідомлення та облік цих проблем мають стати основою для розробки та впровадження комплексної стратегії трансформації сектору безпеки та оборони України відповідно до сучасних викликів та стандартів країн-членів НАТО. Така стратегія має включати:

- запровадження комплексної системи довгострокового, середньострокового та короткострокового планування розвитку сектору безпеки та оборони на основі сучасних підходів до стратегічного аналізу, прогнозування та управління змінами;
- оптимізація структури та чисельності правоохоронних органів, усунення дублювання функцій, впровадження ефективних механізмів міжвідомчої координації та взаємодії;
- реформування системи управління персоналом у секторі безпеки та оборони на основі меритократії, прозорості кар'єрного зростання, конкурентоспроможної оплати праці та соціального пакету;
- стимулювання інноваційного розвитку оборонно-промислового комплексу, залучення інвестицій та технологій через гнучкі форми ДПП, формування кластерів та технопарків у секторі безпеки та оборони;
- розвиток ефективної екосистеми кібербезпеки держави, бізнесу та громадян, модернізація системи захисту критичної інфраструктури, розвиток потенціалу стратегічних комунікацій;
- підвищення прозорості та підзвітності використання фінансових ресурсів у секторі безпеки та оборони, розвиток системи управління та внутрішнього контролю в обороні;
- зміцнення механізмів демократичного цивільного контролю над структурами безпеки, налагодження системного діалогу з громадянським суспільством з пріоритетів та оцінки політики безпеки.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1 Стратегічні напрями розвитку державної політики забезпечення національної безпеки України

Беручи до уваги поточний стан національної безпеки України, наявні та потенційні виклики й загрози, а також прагнення нашої держави до інтеграції в європейський та євроатлантичний безпековий простір, можна виокремити три ключові стратегічні напрями розвитку державної політики у сфері національної безпеки на період 2025-2035 рр.

1. *Зміцнення обороноздатності та стійкості держави перед зовнішньою агресією.* Цей дуже важливий і стратегічний напрям передбачає нарощування спроможностей Збройних Сил України та інших складових сил оборони для надійного стримування та відсічі збройної агресії РФ. Пріоритетами мають стати:

- досягнення максимальної взаємосумісності зі збройними силами країн НАТО у питаннях озброєнь, військової техніки, доктрин застосування, управління та забезпечення;
- розбудова ракетного потенціалу стримування, систем протиповітряної та протиракетної оборони, потужних розвідувально-ударних комплексів;
- професіоналізація війська через комплектування особовим складом за контрактом, надання військовослужбовцям конкурентного грошового забезпечення, освітніх і кар'єрних можливостей;
- повний перехід на стандарти НАТО в системі військового управління, логістики, кібербезпеки та стратегічних комунікацій;

– формування стратегічних запасів озброєнь, боєприпасів, мобілізаційних ресурсів на випадок ескалації воєнних дій [50].

Ключовим завданням також є посилення стійкості держави та суспільства перед гібридними загрозами, насамперед у інформаційній та кіберсферах. Це вимагає розвитку національної системи кібербезпеки, захисту критичної інфраструктури, протидії ворожим інформаційним операціям та дезінформації. Не менш важливо забезпечити безперебійне функціонування системи державного управління, фінансової системи, енергопостачання, транспорту та зв'язку в умовах кризових ситуацій воєнного характеру [42].

2. *Поглиблення євроатлантичної інтеграції та міжнародного безпекового співробітництва.* Україна має використати всі можливості для прискорення набуття повноправного членства в НАТО як гарантії безпеки та суверенітету. До 2035 р. необхідно завершити виконання Плану дій щодо членства (ПДЧ) в Альянсі та досягти рівня стандартів країн-членів. Ключовим завданням на цьому шляху є отримання офіційного запрошення в члени НАТО та схвалення відповідного рішення на саміті Альянсу у 2031-2033 рр..

Україна також має перейти від статусу партнера до повноправного члена безпекової та оборонної політики ЄС, брати активну участь в операціях та місіях під егідою ЄС, бути залученою до оборонного планування та обміну розвідувальними даними в рамках Євросоюзу. Водночас слід розвивати стратегічне партнерство в безпековій сфері зі США та Великою Британією як ядром системи колективної безпеки.

Не менш важливо диверсифікувати безпекову співпрацю з ключовими регіональними державами – Польщею, Туреччиною, країнами Балтії; розвивати багатосторонні формати в рамках ОБСЄ, ООН, ОЧЕС, Люблінського трикутника. Через механізми публічної дипломатії, міжнародні майданчики, міжпарламентський діалог необхідно домагатися визнання Росії як держави-агресора, спонсора тероризму, зміцнення міжнародної коаліції на підтримку України.

3. *Розбудова ефективної моделі управління сектором безпеки і оборони*

відповідно до принципів НАТО.

Мова йде про завершення конституційно-правового оформлення базових засад національної безпеки, закріплення євроатлантичного курсу та практик демократичного цивільного контролю в оновленій Стратегії національної безпеки. Ключовим пріоритетом має стати впровадження інтегрованої системи стратегічного аналізу, планування й управління ризиками у сфері нацбезпеки на кшталт Цілісного урядового підходу (Whole-of-Government Approach), що застосовується в країнах НАТО. Це дозволить забезпечити координацію дій усіх органів сектора безпеки і оборони, оптимізацію управлінських структур та процедур, підвищення спроможностей урядового кризового менеджменту. Пріоритетами також мають стати:

- системне реформування розвідувального співтовариства та розбудова активних контррозвідувальних спроможностей;
- підвищення стандартів доброчесності, прозорості та підзвітності в роботі силових структур, усунення корупційних ризиків;
- запровадження дієвого парламентського та громадського контролю над сектором безпеки і оборони;
- налагодження системної комунікації та взаємодії з громадянським суспільством, волонтерськими та ветеранськими організаціями [7].

На основі цих стратегічних напрямів можна виокремити два цільових сценарії розвитку державної політики національної безпеки України до 2035 р. (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Цільові сценарії розвитку державної політики національної безпеки України до 2035 р.

Параметр	Базовий сценарій	Оптимістичний сценарій
Загрози	Збереження високого рівня воєнної загрози з боку РФ на тлі її внутрішньої дестабілізації	Послаблення та розпад РФ, зниження воєнних загроз
Ресурси	Обмеженість бюджетних ресурсів на розвиток сектору безпеки (4-5% ВВП)	Зростання видатків на безпеку і оборону до рівня 5-6% ВВП

Продовження таблиці 3.1

Параметр	Базовий сценарій	Оптимістичний сценарій
Альянси	Набуття статусу партнера НАТО з розширеними можливостями	Повноправне членство України в НАТО та ЄС
Стійкість	Поступове відновлення територіальної цілісності, реінтеграція ОРДЛО за моделлю автономії	Повна деокупація та реінтеграція тимчасово окупованих територій
Управління	Реформування сектору безпеки за базовими стандартами НАТО	Комплексна трансформація системи управління сектором безпеки за моделлю НАТО

**Джерело: розроблено автором.*

Базовий сценарій виходить із припущення про збереження високого рівня воєнної загрози з боку РФ у середньостроковій перспективі. Це вимагатиме підтримання значних видатків на оборону (не менше 4-5% ВВП), прискорення оборонної реформи та адаптації до стандартів НАТО. До 2030 р. Україна матиме статус партнера НАТО з розширеними можливостями, що відкриє шлях до поглиблення військово-технічного співробітництва з країнами-членами.

Однак обмеженість бюджетних ресурсів, ймовірна «втома» міжнародних партнерів від підтримки України стримуватимуть темпи переозброєння ЗСУ, закупівель новітньої зброї та техніки. Стимування Росії вимагатиме нарощування потенціалу стійкості, особливо в енергетиці, кібер- та інформаційній сферах. До 2035 р. Україна зможе поступово відновити контроль над більшістю окупованих територій, проте питання реінтеграції ОРДЛО потребуватиме компромісної моделі врегулювання (автономія, особливий статус) [28].

Оптимістичний сценарій ґрунтується на припущенні про послаблення та розпад РФ внаслідок посилення внутрішніх суперечностей, економічної деградації, міжнародної ізоляції. Зниження рівня воєнної загрози дозволить перенаправити додаткові ресурси (до 6% ВВП) на розвиток та технологічну модернізацію сил оборони. До 2032 р. Україна зможе виконати Цільовий план реформ (Target Force Goals) НАТО та приєднатися до Альянсу на правах

повноправного члена.

Одночасно відбуватиметься завершення інтеграції до оборонного виміру ЄС, участь у спільній оборонній політиці Євросоюзу. Синергія ресурсів НАТО та ЄС, посилення безпекового партнерства зі США та Великою Британією створять сприятливі умови для повної деокупації та реінтеграції Донбасу та Криму. До 2035 р. Україна зможе досягти якісної трансформації системи управління сектором безпеки і оборони за моделлю країн-членів НАТО, забезпечити його ефективність, прозорість та підзвітність.

На мою думку, за базовим сценарієм у 2024-2025 рр. необхідно:

1. Впровадити річні національні програми співпраці з НАТО, збільшити участь у спільних навчаннях.
2. Прийняти програми переозброєння ЗСУ з фокусом на ППО, ракетні війська, розвідку.
3. Сформувати додатково 5 бойових бригад, довівши чисельність ЗСУ до 350 тис.
4. Посилити спроможності кібербезпеки та стратегічних комунікацій.
5. Провести огляд сектору безпеки і оборони для оптимізації структур і функцій. Фактори успіху: послідовна політична воля, експертна підтримка партнерів, збереження суспільного консенсусу. Прогноз: до кінця 2025 р. спроможності стримування агресії РФ зростуть на 30%. Оцінка додаткових витрат: 20-25 млрд дол. (2% ВВП).

За оптимістичним сценарієм у 2024-2025 рр. слід:

1. Підписати з НАТО всеосяжний пакет партнерства з деталізованим планом реформ.
2. Запровадити цільові програми співпраці з країнами-членами НАТО.
3. Забезпечити перехід ЗСУ на стандарти НАТО з управління, логістики, СЗ.
4. Розпочати процедуру вступу до Програми посилених можливостей НАТО (EOP).
5. Укласти двосторонні угоди безпекового партнерства зі США,

Британією, Польщею, Туреччиною.

6. Створити міжвідомчий Центр координації євроатлантичної інтеграції. Фактори успіху: стійкість урядової коаліції, прогрес у подоланні корупції, синергія з реформами ЄС.

Прогноз: до кінця 2025 р. рівень взаємосумісності з НАТО сягне 60% (зараз 35-40%). Оцінка додаткових витрат: 12-15 млрд дол. щорічно (1,5% ВВП).

Отже, реалістичними стратегічними напрямками розвитку державної політики забезпечення національної безпеки України на 2025-2035 рр. мають стати: зміцнення обороноздатності та стійкості держави перед зовнішніми загрозами; поглиблення євроатлантичної інтеграції та міжнародного безпекового співробітництва; розбудова ефективної моделі управління сектором безпеки і оборони відповідно до принципів НАТО.

Реалізація цих пріоритетів дозволить суттєво посилити спроможності сил оборони України, досягти взаємосумісності зі збройними силами країн НАТО, забезпечити надійне стримування агресії РФ. Прискорення євроатлантичної інтеграції відкриє шлях до набуття повноправного членства в НАТО та ЄС, формування потужної коаліції на підтримку України. Комплексна трансформація системи управління сектором безпеки і оборони забезпечить координацію дій силових структур, контроль і підзвітність їх діяльності, ефективне використання оборонних ресурсів.

3.2 Перспективи впровадження інноваційних підходів до забезпечення національної безпеки України для реалізації визначених напрямів розвитку

Досягнення амбітних цілей зі зміцнення обороноздатності України, поглиблення євроатлантичної інтеграції та розбудови ефективної моделі управління сектором безпеки і оборони вимагатиме не лише значних ресурсів, але й впровадження інноваційних підходів та рішень. Світовий досвід свідчить,

що в умовах динамічних змін безпекового середовища та появи нових викликів і загроз традиційні методи забезпечення національної безпеки часто виявляються недостатньо гнучкими та адаптивними. Натомість готовність держави та її інституцій до постійних трансформацій, генерування та швидкого впровадження інновацій стає вирішальним фактором стійкості та спроможності ефективно протидіяти загрозам [1].

У найближчій перспективі Україна має зосередитися на системному впровадженні інновацій за трьома ключовими напрямками:

1. Технологічні інновації в оборонній сфері. Мова йде про масштабне оновлення матеріально-технічної бази ЗСУ та інших силових структур на основі новітніх технологічних досягнень – штучного інтелекту, роботизованих систем, безпілотних літальних апаратів, автономних платформ тощо. Це дозволить суттєво наростити розвідувально-ударні спроможності військ, оперативність управління та швидкість прийняття рішень, точність вогневого ураження цілей. Пріоритетним завданням має стати формування власної індустріальної бази створення високотехнологічних озброєнь в кооперації з провідними зарубіжними компаніями та із залученням приватного капіталу. Зокрема, на часі створення національних центрів передового досвіду з розробки безпілотних систем, кібербезпеки, електронної війни за моделлю CoE НАТО [66].

Водночас необхідно активізувати інноваційні розробки в сфері інформаційної та кібербезпеки, протидії гібридним загрозам. Ключовим завданням є створення захищеної національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури на базі вітчизняних апаратно-програмних засобів та криптографічних алгоритмів. Пріоритетом також має стати розвиток технологій штучного інтелекту для своєчасного виявлення та блокування кібератак, інформаційних спецоперацій противника в онлайн-просторі. Для цього доцільно сформувати Національний центр кібербезпеки із залученням провідних ІТ-компаній та експертів [14].

2. Впровадження інноваційних підходів до стратегічного планування та управління ризиками у секторі безпеки і оборони. В умовах невизначеності та

швидких змін безпекового середовища традиційні методи довгострокового планування на основі загроз часто не встигають за динамікою подій. Натомість на перший план виходять підходи, що ґрунтуються на оцінюванні спроможностей з урахуванням ймовірних сценаріїв розвитку подій. Україні вкрай необхідно впровадити методологію планування на основі спроможностей (Capability Based Planning), яка успішно використовується в країнах НАТО [54]. Її суть полягає у визначенні необхідних оперативних спроможностей сил оборони для досягнення цілей за різними сценаріями, розробці альтернативних варіантів їх нарощування з урахуванням ресурсних обмежень. При цьому враховуються не лише кількісні параметри (чисельність ЗСУ, бойовий склад), але і якісні характеристики – рівень підготовки особового складу, технологічна оснащеність, застосування інноваційної зброї тощо.

Важливим компонентом інноваційного підходу до стратегічного планування має стати впровадження комплексної системи управління ризиками (зниження, трансфер, уникнення, прийняття ризиків). Це дозволить підвищити гнучкість, адаптивність та стійкість складових сектору безпеки і оборони перед невизначеністю, краще розподіляти обмежені ресурси на запобігання найбільш небезпечним загрозам. Формування культури ризик-орієнтованого управління має відбуватися на всіх рівнях – стратегічному, операційному, тактичному.

3. Розвиток інноваційної інфраструктури та мереж трансферу технологій у сфері національної безпеки і оборони. Світовий досвід свідчить, що розробка та швидке впровадження інноваційних рішень для оборонного сектору неможливі без розвиненої екосистеми, яка об'єднує державні структури, науково-дослідні установи, університети, приватні компанії, венчурний бізнес. Саме така модель державно-приватного партнерства та відкритих інновацій довела ефективність у США, Ізраїлі, Південній Кореї та інших країнах. Україні слід також рухатися у цьому напрямі, створюючи умови для залучення приватного бізнесу та іноземних інвестицій в оборонні проекти, формування мережі технопарків, інкубаторів, акселераторів в сфері безпеки і оборони. Ключовим завданням є налагодження повного циклу трансферу оборонних

інновацій – від ідеї та НДДКР до масштабування та запуску серійного виробництва.

Для цього перспективним є створення спеціалізованого Фонду оборонних інновацій, який на грантовій та змішаній основі фінансуватиме найбільш проривні та перспективні проекти, стимулюватиме науково-технічне співробітництво державних структур з малим і середнім бізнесом. Подібні фонди успішно функціонують у країнах НАТО й довели свою ефективність в умовах обмежених бюджетних ресурсів. Також на часі впровадження практики т.зв. «інноваційних пісочниць» (innovation sandboxes) – спеціальних правових режимів для пілотного тестування прогресивних оборонних технологій, які поки не вписуються в існуючі регуляторні рамки. Це забезпечить швидкість та гнучкість в розвитку критичних технологій штучного інтелекту, нових матеріалів, сенсорних мереж, адитивних технологій тощо.

Важливим компонентом інноваційної інфраструктури має стати система військової освіти та підготовки кадрів. В умовах технологічних трансформацій та зміни характеру збройної боротьби оборонний сектор вже сьогодні потребує фахівців із кібербезпеки, робототехніки, аналітики big data, нано- та біотехнологій тощо. Для цього необхідно модернізувати освітні програми військових вузів, розвивати нові формати проектно-орієнтованого навчання, програми обміну з передовими закордонними центрами, залучати до викладання фахівців з реального сектору.

Нарешті, критично важливою є розбудова мережі трансферу військових та подвійних технологій з країн-членів НАТО та ЄС. Це дозволить прискорити освоєння Україною сучасних зразків озброєнь, стандартів НАТО, практик протидії гібридним загрозам. В перспективі Україна має стати рівноправним партнером та співрозробником оборонних інновацій для трансатлантичної спільноти, однією з «регіональних точок зростання» в інноваційних секторах економіки.

Очевидно, що впровадження вищевикреслених інноваційних підходів вимагатиме подолання низки системних викликів та бар'єрів:

- консерватизму бюрократичної культури та опору змінам в оборонних структурах;
- неготовності законодавчо-нормативної бази та регуляторного середовища до стимулювання інновацій;
- відсутності довгострокового бачення, чіткого розподілу ролей та координації дій стейкхолдерів;
- обмеженості фінансових ресурсів в умовах економічної кризи та конкуренції з соціальними видатками;
- нестачі кваліфікованих кадрів для реалізації амбітних інноваційних проектів тощо.

Подолання цих бар'єрів потребуватиме послідовних та скоординованих зусиль всіх ключових гравців – від вищого політичного керівництва держави, безпекових та оборонних відомств, парламенту до приватного сектору, науково-освітнього та експертного середовища, громадських організацій. Лише така синергія дозволить сформувати необхідні передумови – стратегічне бачення, інституційні механізми, фінансову базу, кадровий потенціал – для масштабного впровадження інновацій у сферу національної безпеки.

Позитивним сигналом стало схвалення у 2020 р. Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України до 2028 р., яка чітко визначає імперативи інноваційного розвитку галузі [8]. Важливим кроком також є запровадження моделі інноваційних платформ в Міністерстві оборони із залученням громадського та волонтерського активу. Однак ці ініціативи поки що мають острівний характер та не зведені у цілісну систему підтримки інновацій з чіткими цільовими індикаторами та механізмами моніторингу досягнутих результатів.

ВИСНОВКИ

Проведені вище дослідження дозволяють зробити такі висновки.

1. За підсумками параграфу 1.1. можна сказати, що формування та реалізація пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах є складним та багатоаспектним процесом, який вимагає врахування широкого спектру внутрішніх та зовнішніх чинників, наявності чіткої системи стратегічних документів, ефективної координації та взаємодії суб'єктів, достатнього ресурсного забезпечення та розвинутого стратегічного мислення. В умовах збройної агресії Росії проти України, окупації Криму та частини Донбасу, гібридних загроз та внутрішніх викликів, пріоритети державної політики спрямовані на відновлення територіальної цілісності та суверенітету України, зміцнення обороноздатності держави, протидію гібридним загрозам, євроатлантичну інтеграцію, проведення системних реформ та модернізацію країни. Водночас, ефективність реалізації цих пріоритетів залежить від спроможності держави мобілізувати необхідні ресурси, забезпечити координацію та взаємодію між різними суб'єктами, налагодити ефективні механізми демократичного цивільного контролю над сектором безпеки та оборони, сформувати культуру безпеки в суспільстві. Лише за таких умов Україна зможе ефективно протидіяти існуючим викликам та загрозам, захистити свої національні інтереси та забезпечити сталий розвиток держави і суспільства.

2. Еволюція нормативно-правового забезпечення державної політики у сфері національної безпеки України пройшла складний шлях від здобуття незалежності до сьогодення, відображаючи зміни безпекового середовища, корекцію національних інтересів та пріоритетів. Умовно можна виділити чотири основні етапи цього процесу: становлення основ безпекової політики (1991-1996 рр.), перехід від декларативних до більш цілеспрямованих кроків (1997-2004 рр.), активізація курсу на євроатлантичну інтеграцію (2005-

2013 рр.), адаптація до умов російської агресії (з 2014 р.). На кожному з цих етапів приймалися ключові законодавчі акти та стратегічні документи, що визначали засади національної безпеки, пріоритетні національні інтереси, виклики та загрози безпеці, напрями державної політики у цій сфері. Загалом сформовано розгалужену систему безпекового законодавства, яка дозволяє адекватно реагувати на актуальні виклики. Водночас зберігається потреба у подальшому вдосконаленні нормативно-правової бази, її адаптації до стандартів НАТО та ЄС, забезпеченні узгодженості та практичної реалізації задекларованих норм і принципів.

3. Досвід Ізраїлю, Хорватії та Колумбії у врегулюванні збройних конфліктів та забезпеченні національної безпеки є повчальним та корисним для України, попри всю унікальність та відмінність кожного з цих кейсів. Зокрема, ізраїльський досвід демонструє важливість розвитку потужного оборонно-промислового комплексу, передових розвідувальних спроможностей, стратегічного партнерства зі США та гнучкого поєднання стримування і дипломатії. Хорватія надає приклад ефективної розбудови збройних сил в умовах асиметрії, мобілізації ресурсів, здобуття міжнародної підтримки та реінтеграції окупованих територій. Колумбія показує значення комплексного підходу до безпеки, залучення громадянського суспільства, реформування державних інститутів та співпраці з міжнародною спільнотою у процесі постконфліктного врегулювання. Звісно, Україна має виробляти власну модель забезпечення національної безпеки з огляду на специфіку загроз та обставин. Проте критичне вивчення зарубіжних практик може підказати цінні рішення та застерегти від типових помилок на цьому шляху.

4. Попри існування низки об'єктивних та суб'єктивних обмежень, державна політика національної безпеки України у період 2014-2021 рр. дозволила досягти значного прогресу у зміцненні обороноздатності держави, здатності протистояти зовнішнім загрозам. Підтвердженням цього стали збройний спротив російській агресії у 2014-2015 рр., локалізація бойових дій на Донбасі, поступове нарощування сил стримування та оборони. Безпрецедентні

зусилля української влади та суспільства дозволили відновити боєздатність Збройних Сил, посилити оборонний та безпековий потенціал держави, поглибити військово-технічне співробітництво з країнами-партнерами, насамперед НАТО. Реформування сектору безпеки і оборони відповідно до євроатлантичних принципів та найкращих практик дозволило підвищити його інституційну спроможність, прозорість та підзвітність. Хоча ці здобутки виявилися недостатніми для надійного стримування РФ від повномасштабного вторгнення, вони стали важливою передумовою для організації ефективної відсічі агресору у 2022 році. Подальше вдосконалення державної політики національної безпеки має спиратися на винесені уроки, кращий досвід та реалістичне бачення викликів безпековому середовищу України.

5. Новітні геополітичні, демографічні та технологічні зрушення, спричинені повномасштабним вторгненням РФ в Україну, актуалізують необхідність адаптації та уточнення пріоритетів державної політики забезпечення національної безпеки України з урахуванням реалій гострої фази війни та завдань повоєнного відновлення. Безпековий вимір стає інтегруючим та визначальним для всіх інших напрямів суспільного розвитку. У геополітичній площині Україна муситиме маневрувати між завданнями протистояння агресії РФ, зміцнення міжнародної підтримки, поглиблення євроатлантичної інтеграції та адаптації до трансформацій глобального і регіонального порядку. Вирішення демографічних викликів потребує виваженого балансування цілей мінімізації людських втрат, підтримки евакуйованих та переселених осіб, сприяння репатріації робочої сили та відновлення населення постраждалих територій. У технологічному вимірі пріоритетом має стати розвиток асиметричних спроможностей стримування та оборони, освоєння проривних технологій в ОПК в рамках моделі інноваційного партнерства держави, бізнесу та наукової спільноти. Комплексна реалізація зазначених пріоритетів є запорукою зміцнення стійкості та безпеки України як у воєнний, так і в післявоєнний періоди.

6. Реалізація пріоритетів державної політики національної безпеки України в повоєнний період стикається з низкою хронічних проблем та

обмежень. Це, зокрема, недостатня гнучкість стратегічного планування, міжвідомча неузгодженість, кадрові проблеми, технологічне відставання ОПК, вразливість до гібридних загроз, дефіцит та неефективне використання ресурсів, слабкість демократичного контролю над сектором безпеки. Подолання цих проблем вимагає системного реформування сектору безпеки і оборони у відповідності до сучасних викликів та стандартів НАТО. Ключовими складовими трансформації мають стати запровадження інтегрованої системи оборонного планування, оптимізація структур безпеки і оборони, розвиток інноваційних спроможностей, ефективне використання ресурсів, посилення демократичного контролю. Лише на основі критичного аналізу та врахування минулого досвіду Україна зможе побудувати дійсно ефективну модель забезпечення національної безпеки.

7. Державна політика національної безпеки України в середньостроковій перспективі розвиватиметься за двома можливими сценаріями: базовим та оптимістичним. Базовий сценарій передбачає збереження значного рівня воєнної загрози з боку РФ, обмеженість фінансових ресурсів на модернізацію ЗСУ, поступове відновлення територіальної цілісності із пошуком компромісної моделі реінтеграції окупованих територій. Оптимістичний сценарій ґрунтується на припущенні про послаблення та розпад РФ внаслідок внутрішніх суперечностей. Це дозволить спрямувати додаткові ресурси на розвиток ЗСУ, прискорити приєднання до НАТО на правах члена, завершити процес звільнення та реінтеграції Донбасу і Криму. При цьому в обох сценаріях незмінними імперативами державної політики мають лишатися послідовна реалізація курсу на євроатлантичну інтеграцію, зміцнення стійкості держави і суспільства, розбудова сучасної моделі управління сектором безпеки і оборони відповідно до стандартів та принципів НАТО.

8. В умовах нестабільності безпекового середовища та появи нових загроз саме інновації мають стати драйвером зміцнення обороноздатності України, поглиблення євроатлантичної інтеграції та розбудови ефективної моделі національної безпеки. Пріоритетними напрямками інноваційного розвитку

є масштабне технологічне переозброєння сил оборони, впровадження методології планування на основі спроможностей та комплексної системи управління ризиками, створення розвиненої інноваційної інфраструктури та системи трансферу технологій з країн НАТО та ЄС. Впровадження інноваційних підходів до забезпечення національної безпеки вимагатиме подолання низки системних викликів – ресурсних обмежень, неготовності нормативно-правової бази, нестачі кваліфікованих кадрів тощо. Тому критично важливою є синхронізація зусиль всіх стейкхолдерів – держави, бізнесу, науки та громадськості – для формування цілісної національної екосистеми безпекових інновацій, яка б забезпечувала швидке створення, апробацію та масштабування проривних рішень та технологій відповідно до стандартів та кращих практик країн-членів НАТО. Лише в такий спосіб Україна зможе ефективно адаптуватися до нових викликів і загроз, зміцнити свій потенціал стримування агресії РФ, прискорити інтеграцію до євроатлантичного безпекового простору.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Актуальні проблеми інноваційного розвитку оборонно-промислового комплексу України: збірник матеріалів науково-практичної конференції, м. Київ, 5 грудня 2019 р. / за ред. В. С. Шеховцова. К.: ДНУ УкрІНТЕІ, 2019. 134 с.
2. Актуальні проблеми стратегічного планування у сфері національної безпеки України. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/aktualni-problemi-strategichnogo-planuvannya-u-sferi-nacionalnoi> (дата звернення: 20.11.2024).
3. Аналіз державних стратегічних документів щодо врахування пріоритетів і завдань розвитку оборонно-промислового комплексу України. Аналітичний звіт / Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, 2019. URL: https://cacds.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/OPK_ukr.pdf (дата звернення: 20.11.2024).
4. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2021 році». К.: НІСД, 2021. 686 с. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezidenta-4> (дата звернення: 20.11.2024).
5. Бадрак В.В. Переозброєння Збройних сил України: раціональність в умовах обмежених можливостей. *Публічні закупівлі*. 2019. №1. С. 12-18.
6. Бюджет-2023: фінансовий фундамент перемоги / Центр економічної стратегії, 2023. URL: <https://ces.org.ua/budget-2023-financial-foundation-of-victory/> (дата звернення: 20.11.2024).
7. Гайдучький А. П. Як залучити міграційний капітал в економіку України. *ZN,UA*, 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/finances/jak-zaluchiti-mihratsiyniy-kapital-v-ekonomiku-ukrajini.html> (дата звернення: 20.11.2024).

8. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія. Київ: НІСД, 2010. 288 с.
9. Горбулін В.П., Шеховцов В.С., Шевцов А.І. Проблеми державного регулювання цін на продукцію оборонно-промислового комплексу України. *Стратегічні пріоритети*. 2014. №2. С. 105-111.
10. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
11. Демократичний контроль над сферою безпеки: практика України та європейський досвід. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень, 2019. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/demokratichniy-kontrol-nad-sferoyu-bezpeki-praktika-ukraini-ta> (дата звернення: 20.11.2024).
12. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення: монографія / Кобко Є. В., Косілова О. І., Пучков О. О., Ришов І. М. та ін.; за ред. П. І. Скиби. Київ: НАДУ, 2020. 280 с.
13. Державний бюджет України на 2023 рік / Міністерство фінансів України, 2023. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/parlament_ukhvaliv_derzhavniy_biudzheth_ukraini_na_2023_rik-3441 (дата звернення: 20.11.2024).
14. Дубов Д. В. Кібербезпека: світові тенденції та виклики для України: аналіт. доп. К.: НІСД, 2011. 30 с.
15. Іванов В. М., Іванова О. М. Воєнна безпека України в контексті співробітництва з Європейським Союзом та НАТО: монографія. Вінниця: ПрАТ «Вінницька обласна друкарня», 2021. 200 с.
16. Кібербезпека України: виклики та пріоритети / Український кіберальянс, 2023. URL: <https://cyberua.substack.com/p/2023-02-23> (дата звернення: 20.11.2024).
17. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
18. Корнієвський О. Розвиток сектору безпеки і оборони України в

контексті співробітництва з НАТО. *Україна-НАТО*. 2019. № 2. С. 8 – 13. URL: <https://ukrainenato.com/rozvytok-sektoru-bezpeky-i-oborony-ukrainy-v-konteksti-spivrobitnytstva-z-nato/> (дата звернення: 20.11.2024).

19. Косевцов В. О., Телелим В. М., Лобко М. М. Оцінка обстановки та прогнозування її розвитку в інтересах стратегічного планування: монографія. Київ: НУОУ, 2021. 408 с.

20. Кравчук А., Вігірінський А. Міжнародна допомога для України під час війни. *Слово і діло*, 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/26/infografika/polityka/mizhnarodna-dopomoha-ukrayini-pid-chas-vijny> (дата звернення: 20.11.2024).

21. Мартинюк В. Пріоритети розвитку Збройних Сил України в умовах суспільно-політичних та воєнних викликів. *Воєнно-історичний вісник*. 2021. № 1(39). С. 41 – 52. URL: <http://viv.nuou.org.ua/article/view/233037> (дата звернення: 20.11.2024).

22. Партнерство України з НАТО / Міністерство закордонних справ України, 2021. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/dokumenti/dokumenti-shchodo-spivrobitnictva-ukrayina-nato> (дата звернення: 20.11.2024).

23. Поляков Л. Збройні Сили України: курс на євроатлантичну інтеграцію. *Україна-НАТО*. 2019. № 1. С. 2 – 7. URL: <https://ukrainenato.com/zsu-kurs-na-yevroatlantychnu-intehratsiiu/> (дата звернення: 20.11.2024).

24. Початок нового політичного року: довіра до соціальних інститутів (липень 2021р.). Київ: Центр Разумкова, 2021. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pochatok-novogo-politychnogo-roku-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-lypen-2021r> (дата звернення: 20.11.2024).

25. Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості: Закон України від 23.12.2014 р. № 35-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-19#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

26. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного

курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019 р. № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n7> (дата звернення: 20.11.2024).

27. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

28. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-вр#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

29. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 10.11.2024).

30. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

31. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

32. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#n17> (дата звернення: 20.11.2024).

33. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

34. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 вересня 2022 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»:

Указ Президента України від 17.10.2022 р. № 707/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7072022-44833> (дата звернення: 20.11.2024).

35. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

36. Про Стратегію міжнародної миротворчої діяльності України: Указ Президента України від 15.06.2009 р. № 435/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435/2009#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

37. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

38. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

39. Проблеми розвитку оборонно-промислового комплексу України. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень, 2020. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/problemi-rozvitku-oboronno-promislovogo-kompleksu-ukraini> (дата звернення: 20.11.2024).

40. Протидія дезінформації в умовах гібридної війни: практичний досвід України. Аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyna-politika/protidiya-dezinformacii-v-umovakh-gibridnoi-viyni-praktichniy> (дата звернення: 20.11.2024).

41. Резнікова О. О., Войтовський К. Є., Лепіхов А. В. Національні системи оцінювання ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України: аналіт. доп. К.: НІСД, 2020. 84 с.

42. Резнікова О. О., Цюкало В. Ю., Паливода В. О., Дрьомов С. В., Сьомін С. В. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2020. 58 с.

43. СБУ та Агентство НАТО підписали нову угоду про технічне співробітництво з кібербезпеки / Служба безпеки України, 2021. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-ta-ahentstvo-nato-pidpysaly-novu-uhodu-pro-tekhnichne-spivrobitnytstvo-z-kiberbezpeky> (дата звернення: 20.11.2024).

44. Сектор безпеки і оборони України: стратегічне керівництво та військове управління: монографія / Саганюк Ф. В., Фролов В. С., Павленко В. І. та ін.; за заг. ред. д.військ.н., проф. І. С. Руснака. К.: ЦЗ МО та ГШ ЗС України, 2018. 230 с.

45. Семенченко А. І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України: монографія. Київ: НАДУ, 2018. 440 с.

46. Слюсаренко А. Стратегічне планування у секторі безпеки і оборони України: теоретичні засади та практичні аспекти. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ*. 2020. № 3(70). С. 51–56. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2020-3-70/51-56> (дата звернення: 20.11.2024).

47. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020> (дата звернення: 10.11.2024).

48. Сурмін Ю. П., Бидик А. Г. Взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства в контексті забезпечення національної безпеки: монографія. Київ: НАДУ, 2019. 352 с.

49. Україна на шляху до перемоги: яка зброя потрібна ЗСУ. Інформаційний опір, 2023. URL: <https://sprotyv.info/news/ukraina-na-puti-k-pobede-kakoe-oruzhie-nuzhno-vsu> (дата звернення: 20.11.2024).

50. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.

51. Уряд ухвалив Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України / Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України, 2022. URL: <https://mspu.gov.ua/news/urjad-uhvaliv-strategiju-rozvitku-oboronno-promislovogo-kompleksu-ukraini> (дата звернення: 20.11.2024).

52. Чим воюють ЗСУ і які розробки ОПК України допомагають нищити ворога. *Мілітарний*, 2023. URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/chym-vouyut-zsu-i-yaki-rozrobky-opk-ukrayiny-dopomagayut-nyshhyty-voroga/> (дата звернення: 20.11.2024).
53. Acevedo, Jose. Plan Colombia: Examining the Impact of US Aid to Colombia After 15 Years. URL: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/plan-colombia-examining-impact-us-aid-colombia-after-15-years> (last accessed: 20.11.2024).
54. Capability Based Planning for the Department of National Defence and the Canadian Forces. URL: <http://www.forces.gc.ca/en/about/defence-capabilities-blueprint/index.page> (last accessed: 20.11.2024).
55. Croatia Homeland War. URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15319> (last accessed: 20.11.2024).
56. Delic, Dzevad. Defense Reform in Bosnia and Herzegovina. Copenhagen: Royal Danish Defence College, 2007. P. 23-25.
57. Deterring Russian Aggression. NATO 2022 Strategic Concept. URL: <https://www.nato.int/strategic-concept/> (last accessed: 20.11.2024).
58. Eran, B. The United States and Israel: A Unique Relationship. URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-u-s-israel-relationship> (last accessed: 20.11.2024).
59. Felter, C., Renwick, D., Tarakinsky, A. Colombia's Civil Conflict. URL: <https://www.cfr.org/background/colombias-civil-conflict> (last accessed: 20.11.2024).
60. Global Cybersecurity Index 2021 / International Telecommunication Union. URL: <https://www.itu.int/epublications/publication/D-STR-GCI.01-2021-HTML-E> (last accessed: 20.11.2024).
61. Government Defence Integrity Index. Ukraine. *Transparency International Defence & Security*, 2021. URL: <https://ti-defence.org/gdi/countries/ukraine/> (last accessed: 20.11.2024).
62. Guterres A. United Nations Verification Mission in Colombia. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/mission/unvmc> (last accessed: 20.11.2024).

63. Israel's Defense Exports Reach Record High of \$11.3 Billion. URL: <https://www.haaretz.com/israel-news/defense-exports-reach-record-high-of-11-3-billion-1.10742387> (last accessed: 20.11.2024).
64. Kroc Institute. Special Report on Monitoring the Implementation of the Peace Agreement Reached Between the Government of Colombia and The FARC-EP. URL: <https://peaceaccords.nd.edu/wp-content/uploads/2020/06/Final-Report-no-link-page.pdf> (last accessed: 20.11.2024).
65. Lele A. Emerging military technologies: a case study of directed energy weapons. *Journal of Defense Analytics and Logistics*, 2022. DOI: <https://doi.org/10.1108/JDAL-07-2022-0014> (last accessed: 20.11.2024).
66. NATO Centres of Excellence. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_68372.htm (last accessed: 20.11.2024).
67. North Atlantic Council recognises Ukraine as Enhanced Opportunities Partner. NATO, 2020. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_176327.htm (last accessed: 20.11.2024).
68. Schroeder, A. Cyber Warfare: The Ongoing Story of Israel and the Middle East. URL: <https://medium.com/codex/cyber-warfare-the-ongoing-story-of-israel-and-the-middle-east-4cbcfa0b9700> (last accessed: 20.11.2024).
69. The Military Balance 2022. London: IISS, 2022. P. 364-366.
70. The National Commission on Reparations and Reconciliation (NCRR). URL: [https://www.peaceagreements.org/wview/246/The%20National%20Commission%20on%20Reparations%20and%20Reconciliation%20\(NCRR\)](https://www.peaceagreements.org/wview/246/The%20National%20Commission%20on%20Reparations%20and%20Reconciliation%20(NCRR)) (last accessed: 20.11.2024).
71. Ukraine Support Tracker. Kiel Institute for the World Economy, 2022. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/> (last accessed: 20.11.2024).
72. Vasiljević, V. The Croatian War of Independence: Serbia's War of Conquest Against Croatia and the Defeat of Serbia by the Croatian Armed Forces. Bloomington, IN: AuthorHouse, 2022. P. 125-127.
73. World Economic Outlook, October 2022: Countering the

Cost-of-Living Crisis / International Monetary Fund, 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/10/11/world-economic-outlook-october-2022> (last accessed: 20.11.2024).